

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ TECHNOLOGIJŲ FAKULTETO
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

JULIJA ŠVEC

TEISĖS PSICHOLOGIJOS MAGISTRANTŪRA

PASITIKĖJIMO, ATSARGUMO IR PATIKIMUMO INFORMACIJOS VAIDMUO SKIRTINGŲ
PARODYMŲ PATIKIMUMO VERTINIMO SPRENDIMAMS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė -
daktarė Ingrida Gabrielavičiūtė

VILNIUS, 2015

Turinys

Pratarmė.....	4
1. Teorinė analizė	5
1.1 Informacijos patikimumo vertinimo problematika	7
1.2 Pasitikėjimo ryšys su patikimumo vertinimu.....	9
1.3 Asmens patikimumo informacijos ryšys su patikimumo vertinimu	13
1.4 Parodymų rūšies ryšys su patikimumo vertinimo sprendimu ir jį formuojančiais faktoriais ..	14
1.5 Tyrimo problema, tikslai, uždaviniai ir hipotezės	18
2. Metodika.....	20
2.1 Tyrimo dalyviai.....	20
2.2 Instrumentai	21
2.2.1 Bendro pasitikėjimo skalė	21
2.2.2 Atsargumo skalė.....	22
2.2.3 Skalių patikimumo ir validumo patikrinimas.....	23
2.2.4 Scenarijai.....	24
2.3 Tyrimo eiga.....	25
3. Tyrimo rezultatai	26
3.1 Bendro pasitikėjimo ryšys su atsargumu	26
3.2 Bendro pasitikėjimo, atsargumo ir patikimumo informacijos ryšys su situacinio įtarumo lygiu	29
3.3 Pateikiamų parodymų rūšies ryšis su parodymų patikimumo vertinimu.....	34
3.4 Situacinio įtarumo ryšys su parodymų patikimumo vertinimu.....	34
3.5 Bendro pasitikėjimo, atsargumo, ir patikimumo informacijos ryšys su skirtingų rūšių parodymų patikimumo vertinimu	36
4. Rezultatų aptarimas	41
4.1 Pasitikėjimo ir atsargumo sąryšis ir jų vaidmuo patikimumo vertinimui.....	41
4.2 Nagrinėtų faktorių sąryšių ypatumai.....	43
4.3 Skirtingų parodymų rūšių patikimumo vertinimo dėsningumai	45

4.4 Tyrimo apribojimai ir ateities perspektyvos	49
5. Išvados	51
Literatūra	52
Santrauka	57
Summary.....	58
Priedai.....	59

Pratarmė

Gebėjimas tiksliai nustatyti melo ir apgaulės atvejus yra svarbus ne tik kasdienėje profesinio ir asmeninio gyvenimo veikloje, bet ir tokių reiškinių, kaip altruizmas ir bendradarbiavimas, atsiradimui visuomenėje (Buss, 2009; Vrij, 2008). Šis gebėjimas yra ypač aktualus policijos, teisinėje ir kitų profesionalų, dalyvaujančių nusikalstamų veikų tyrime ir vertinančių teikiamų parodymų patikimumą, veikloje. Šių profesionalų klaidingas sprendimas gali turėti nuostolingų ir neigiamų pasekmių ne tik tiesiogiai įvykyje dalyvaujantiems asmenims, pavyzdžiui aukai, įtariamajam, kaltinamajam ar liudininkui, bet ir visuomenei, kai įvykis lieka neišaiškintas, nusikaltėliai išvengia teisingumo arba yra nubaudžiami nekalti asmenys (Wildeman, Costelloe, Schehr, 2011). Pavyzdžiui, nagrinėdami liudininkų teikiamų parodymų problemas, Wells ir Olson (2003) siūlo atkreipti dėmesį į tai, kad nepatikimi parodymai yra vienas iš didžiausių įtaką nekalto asmens pripažinti kaltu turinčių veiksnių.

Deja, melo atpažinimo gebėjimą nagrinėjančių tyrimų rezultatai kelia pagrįstą susirūpinimą priimamų parodymų patikimumo vertinimo sprendimų teisingumu. Dauguma atliktų tyrimų rodo, kad tiek nuolat su melu savo profesinėje veikloje susiduriančių asmenų (policijos, žvalgybos pareigūnų, advokatų, teisėjų, psichiatrų ir t. t.) tiek ir paprastų žmonių melo ir tiesos atpažinimo tikslumas retai yra geresnis už spėjimą (Vrij, 2008). Taip pat, lyginant profesionalų ir paprastų žmonių gebėjimo, atskirti melą nuo tiesos, tikslumą buvo nustatyta, kad vertinant tų pačių parodymų patikimumą, esant vienodoms sąlygoms, profesionalai dažniau nei paprasti žmonės laiko parodymus melagingais (Levine, Park, McCornack, 1999; Meissner, Kassin, 2002). Tai reiškia, kad jie yra šališki melui (Nahari, 2012). Ši situacija verčia abejoti policijos pareigūnų, teisėjų ir kitų profesionalų priimamų sprendimų, vertinant parodymų patikimumą tinkamumu pasaulyje ir ypač Lietuvoje, kur pagalbinės moksliskai patvirtintos metodikos yra naudojamos itin retai (Čėsniienė, Diržytė, 2005; Valickas, Justickis, Čėsniienė, 2006).

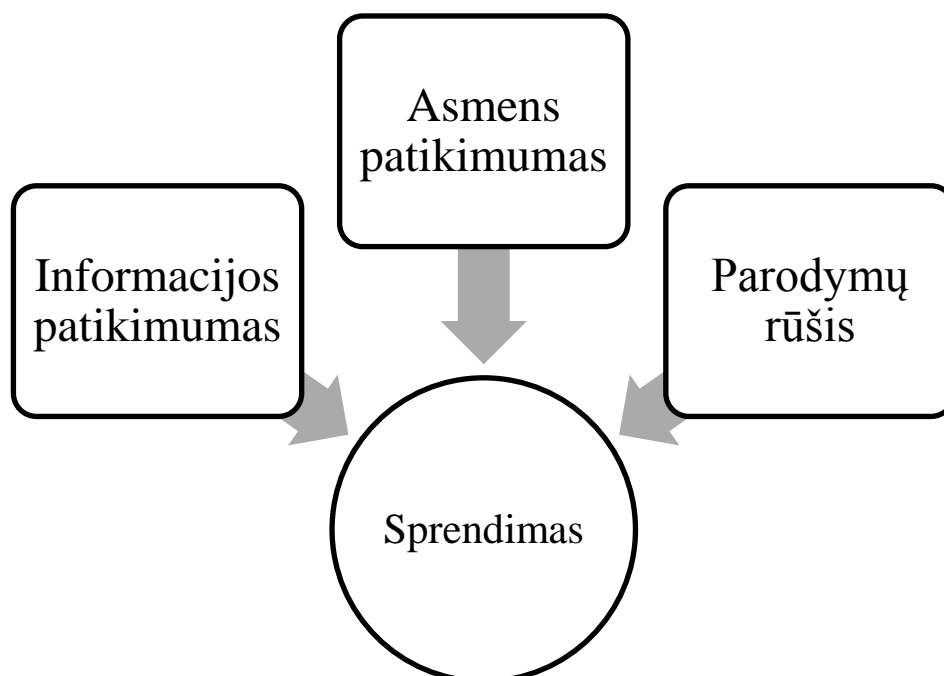
Stebimas melo šališkumas gali būti vertintojo išankstinių nusistatymų rezultatas. Kita vertus, jis taip pat gali būti ir sudėtingesnės sąveikos tarp vertintojo ir situacijos, kurioje yra atliekamas patikimumo vertinimas, charakteristikų pasekmė. Pavyzdžiui, nepriklausomai nuo faktinio parodymų turinio, prisipažinimai padarius nusikalstamą veiką yra pagal nutylėjimą vertinami kaip tiesa, o daugumos neigimų padarius nusikalstamą veiką teisingumu yra abejojama (Kassin, 2008). Tokios priimamų sprendimų, vertinant parodymų patikimumą, tendencijos prieštarauja asmens nekaltumo prezumpcijai ir teisingumo sistemos nešališkumo kriterijui. Todėl siekiant užtikrinti teisinės ir teisės saugos sistemų objektyvumą, nešališkumą ir teisingumą yra tikslinga tirti parodymų patikimumo vertinimo sprendimų priėmimo formavimąsi ir veikimo principus.

1. Teorinė analizė

Parodymų patikimumo **vertinimo proceso** metu yra siekiama nustatyti ar pateikiama informacija atspindi tiesą ar melą (Kassin, 2008; Vrij, 2008). Todėl šiai užduočiai atlikti yra reikalinga atsižvelgti į tiesos ir melo konstruktus. **Tiesos apibrėžimas** šiuo atveju yra suprantamas kaip *tikslus ir pilnas informacijos ir faktinių duomenų pateikimas*. Kita vertus, **melas** yra *tyčinis ir sąmoningas informacijos teikiančio asmens bandymas be perspėjimo įtikinti informacijos gavėją, kad pateikiami duomenys yra tiesa, nors informaciją teikiantis asmuo žino, kad tai - netiesa* (Vrij, 2008). Vadovaujantis šiais tiesos ir melo konstrukto apibrėžimais galima išskirti ir netyčinių klaidingų įsitikimų apibrėžimą. Šiuo atveju, kai pateikiant melagingą informaciją, ją teikiantis asmuo yra įsitikinęs, jog tai - tiesa, klaidingi įsitikinimai negali būti laikomi nei melu, nei tiesa (Porter, Yuille, Lehman, 1999), todėl jie šiame darbe nėra nagrinėjami. Taip pat, atsižvelgiant į tai, kad **melas** yra *tyčinis bandymas suklaidinti kitą asmenį naudojant žodinį informacijos pateikimą* (Vrij, 2008), o **apgaulė** yra apibrėžiama, kaip *sąmoningas ir tyčinis bandymas suklaidinti kitą asmenį, nepriklausomai nuo naudojamo klaidinimo būdo* (DePaulo, et al., 2003), šiame darbe melo ir apgaulės sąvokos yra naudojamos kaip sinonimai.

Apibendrinant pateiktus vertinimo proceso, tiesos ir melo apibrėžimus, galima teigti, kad parodymų patikimumo vertinimo metu gali būti apdorojama dvejų rūšių informacija. Pirmai informacijos rūšiai priklauso faktinis pateikiamų parodymų turinys ir šio turinio pateikimo būdas. Vertinant šią informacijos rūšį yra siekiama atsakyti į klausimą ar ji yra melaginga (DePaulo, et al., 2003; Vrij, 2008). Taigi, pirmos rūšies informacijos apdoravimo rezultatas yra informacijos patikimumo įvertinimas. Antrai informacijos rūšiai priklauso parodymus teikiančio asmens charakteristika, kurią vertinant yra siekiama atsakyti į klausimą ar melaginga informacija yra pateikiama tyčia ir sąmoningai (Porter, Yuille, Lehman, 1999; Vrij, 2008). Taigi, antros rūšies informacijos apdoravimo rezultatas yra informaciją teikiančio asmens patikimumo įvertinimas. Teoriškai, tyrimų metu yra įmanoma sukurti situacijas, kuriose vertinantis parodymus asmuo neturėtų jokių papildomų duomenų apie informaciją teikiančią asmenį, išskyrus pateiktą parodymų turinį (Vrij, 2008). Tačiau tokios situacijos už tyrimų laboratorijos ribų yra praktiškai neįmanomos. Apie asmenį teikiančią parodymus yra dažniausiai žinomi ne tik standartiniai demografiniai duomenys, kaip lytis ir amžius, bet ir labiau specifinė informacija, pavyzdžiui buvęs teistumas, socialinis sluoksnis, elgesys su pareigūnais ir t. t. Taigi, praktikoje abiejų rūšių informacijos vertinimai yra beveik neatsiejami vienas nuo kito. Tai leidžia manyti, jog galutinis parodymų patikimumo vertinimo sprendimas yra grindžiamas abiejų rūšių informacijos apdoravimo rezultatais.

Vertinimo proceso rezultatas ir galutinis sprendimas nėra tapatūs, nors vertinimo procesas padeda susiformuoti parodymų patikimumo vertinimo sprendimui. Tai reiškia, kad vertinimo proceso metu gautas rezultatas gali skirtis nuo galutinio sprendimo, tikėti ar netikėti pateiktais parodymais (Hill, Memon, McGeorge, 2008; Levine, Kim, Blair, 2010; Nahari, 2012; Vrij, 2008; Yamagishi, 2011). Pavyzdžiui, tiek teisinėje, tiek ir kriminologinėje ar psichologinėje mokslinėje literatūroje yra nurodoma, kad prisipažinimai padarius nusikalstamą veiką yra pagal nutylėjimą vertinami kaip tiesa, dažnai nepriklausomai nuo tikrosios asmens kaltės (Kassin, 2008). Apžvelgdami netikrų prisipažinimų pasekmes, Leo ir Ofshe (1998) taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad esant prisipažinimui tyrėjai, teisėjai ir prisiekusieji yra linkę nuvertinti ar net visiškai atmesti kitus nekaltumą liudijančius įrodymus. Kita vertus, daugumos neigimų padarius nusikalstamą veiką teisingumu yra ne tik dažniausiai abejojama, bet ir savo kaltę neigiantiems asmenims vidutiniškai yra skiriamos griežtesnės bausmės, nei prisipažinusiems, nepriklausomai nuo tikrosios kaltės (Gazal-Ayal, Tor, 2012). Išanalizavę bausmių skyrimo ir baudžiamosios atsakomybės mokslinę literatūrą, Robinson ir Darley (2007) teigia, kad dauguma šiais atvejais priimamų sprendimų yra intuityvūs, o ne argumentuoti, t. y. nesiremia informacijos apdorojimo rezultatais. Taigi, vadovaujantis šia informacija galima teigti, kad galutinis parodymų patikimumo vertinimo sprendimas priklauso ne tik nuo parodymų vertinimo proceso metu nagrinėjamų informacijos patikimumo ir asmens patikimumo, bet ir nuo pačių parodymų rūšies (1 pav.).

1 pav. Parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimo modelis

Nagrinėjant su parodymų patikimumo vertinimu ir melo nustatymu susijusią mokslinę literatūrą, galima pastebėti, kad iš trijų išskirtų patikimumo vertinimo sprendimą formuojančių

faktorių didelio tyrėjo dėmesio sulaukė tik informacijos patikimumas (Granhag, Vrij, 2005; Nahari, 2012; Vrij, 2008). Parodymų rūšies ir asmens patikimumo vaidmuo liko beveik nenagrinėti. Kita vertus, asmens patikimumas, nors ir buvo nagrinėtas bendradarbiavimo atsiradimo visuomenėje kontekste (Cosmides, Tooby, 2005; Yamagishi, 2005), beveik niekada nebuvo siejamas su parodymų patikimumo vertinimo sprendimų formavimu. Visa tai leidžia teigti, jog šiuo metu mokslinėje literatūroje yra stebimas tiek teorinių įžvalgų apie bendrą išskirtų trijų faktorių įtaką, gautiniam patikimumo vertinimo sprendimui, ir jų tarpusavio ryšio, tiek šias įžvalgas patvirtinančių empirinių tyrimų trūkumas. Siekiant teoriškai apjungti ir empiriškai ištirti informacijos patikimumo, asmens patikimumo ir parodymų rūšies tarpusavio ryšį ir jų vaidmenį sprendime, yra tikslinga pradėti nuo labiausiai ištirto parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formuojančio faktoriaus - informacijos patikimumo.

1.1 Informacijos patikimumo vertinimo problematika

Siekiant atskirti melą nuo tiesos, apdorojant faktinį pateikiamų parodymų turinį ir šio turinio pateikimo būdą, yra dažniausiai pasitelkiami psichofiziologiniai požymiai, verbalinis elgesys ir neverbalinis elgesys (Vrij, 2008). Psichofiziologinių veiksnių įvertinimui yra reikalinga brangi ir sudėtinga aparatūra, todėl toks metodas yra naudojamas tik išskirtiniais atvejais. Kita vertus, tiek paprasti žmonės tiek ir profesionalai, siekiant aptikti melą, savaime vertina verbalinį ir neverbalinį elgesį (Edelstein, Luten, Ekman, Goodman, 2006), fizinius įrodymus ir kitą iš trečių asmenų gautą informaciją (Park, Levine, McCornack, Morrison, Ferrara, 2002). Nors savaiminis melo nustatymas vadovaujantis verbaliniu ir neverbaliniu elgesiu nėra techniškai sudėtingas, šio būdo naudojimo pagrindumas kelia abejonių dėl dvejų pagrindinių priežasčių. Pirma, kiekybiškai apžvelgus tyrimų duomenis dėl 158 apgaulės ženklų, jokių vienareikšmių melą ir tiesą išduodančių ženklų nebuvo rasta (DePaulo, et al., 2003). Antra, buvo nustatyta, kad dauguma ženklų, kuriuos naudoja tiek policijos, žvalgybos pareigūnai, teisėjai, psichiatrai ir kiti profesionalai nuolat susiduriantys su melu darbe, tiek ir paprasti žmonės yra arba visai nesusiję su melu ir tiesa arba parodo tik asmens emocinį susijaudinimą ir nerimą kylančius tiek meluojant, tiek ir sakant tiesą (DePaulo, et al., 2003; Vrij, 2008). Pavyzdžiui, daugelyje šalių ir kultūrų yra tikima, kad meluodamas asmuo vengia žiūrėti į akis (Global Deception Research Team, 2006). Tačiau tyrimuose meluojančių ir tiesą sakančių žmonių akių kontakto naudojimas komunikacijoje nesiskiria (DePaulo, et al., 2003), nors šis ženklas yra dažnai minimas policijos pareigūnų metodinėse mokymosi priemonėse (Vrij, 2008).

Taip pat Bond ir DePaulo (2006) atlikta metaanalizė parodė, kad bendras tiesos ir melo nustatymo tikslumas naudojant neverbalinį ir verbalinį elgesį vidutiniškai siekia tik 54%. Tai yra tik šiek tiek daugiau nei 50% procentų tikslumas gaunamas tiesiog spėjant. Maža to, atlikdami

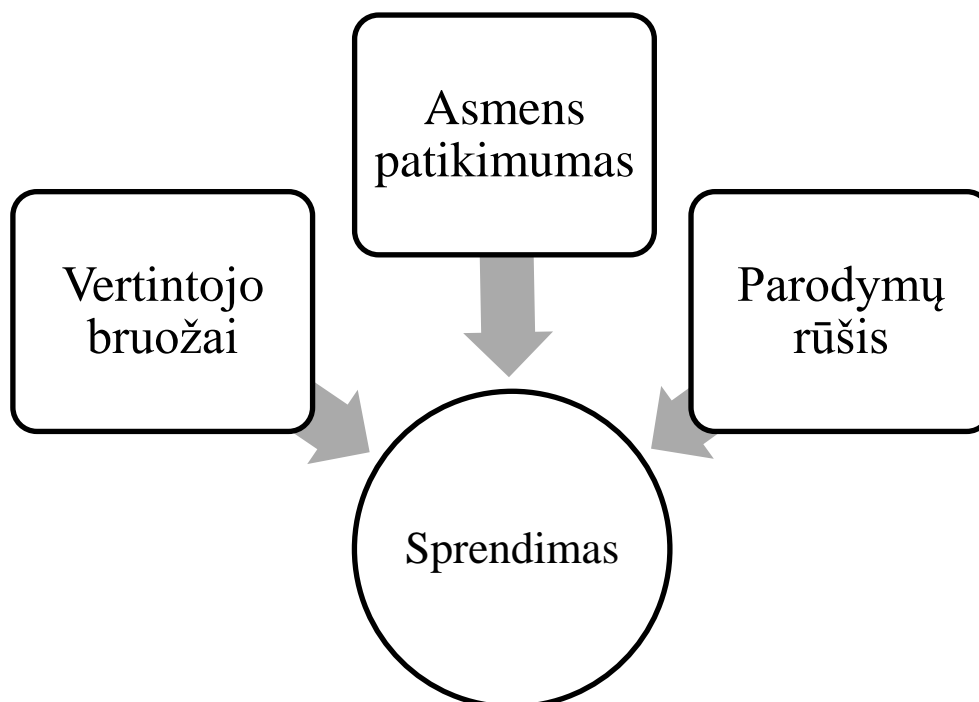
eksperimentą Levine ir kolegos (2005) parodė, kad tiesos ir melo nustatymo tikslumo pagerėjimas po melo aptikimo mokymų gali būti paaiškintas *placebo* efektu, dėl didesnio dėmesio melo paieškoms, o ne įgūdžių tobulinimu. Lyginant profesionalų ir paprastų žmonių melo ir tiesos nustatymo tikslumą, buvo nustatyta, kad nors ir vieni, ir kiti, tiki jog profesionalai turėtų geriau nei paprasti žmonės nustatyti tiesą ir melą (Garrido, Masip, Herrero, 2004) - profesionalų tikslumas dažniausiai nesiskiria nuo paprastų žmonių, o kartais yra net žemesnis (Garrido, Masip, Herrero, 2004; Kassin, Meissner, Norwick, 2005; Vrij, 2008). Taip pat buvo nustatyta, kad priimant patikimumo vertinimo sprendimą šių dviejų grupių daromos klaidos sistemingai skiriasi (Granhag, Vrij, 2005).

Vertinant parodymų patikimumą, profesionalai nuvertina tiesos pasitaikymo dažnį ir pervertina melo pasitaikymo dažnį, todėl jie dažniau nei paprasti žmonės suklysta nusprenddami kad asmuo meluoja, kai jis iš tikrųjų sako tiesą. Kita vertus, paprasti žmonės nuvertina melo pasitaikymo dažnį ir pervertina tiesos pasitaikymo dažnį, todėl jie dažniau nei profesionalai suklysta nusprenddami kad asmuo sako tiesą, kai jis iš tikrųjų meluoja. Vadovaujantis šiomis tendencijomis galima teigti, kad vertinant tų pačių parodymų patikimumą, profesionalai dažniau nei paprasti žmonės laiko parodymus melagingais (Levine, Park, McCornack, 1999; Meissner, Kassin, 2002; Nahari, 2012). Šias išskirtas profesionalams ir paprastiems žmonėms būdingas klaidas, Nahari (2012) siūlo vadinti tiesos ir melo šališkumais ir pažymi, kad šių šališkumų atsiradimo ir vyravimo priežastingumas ir veikimo mechanizmai yra dar pakankamai mažai ištirti. Dažniausiai yra manoma, kad profesionalai daug dažniau nei paprasti žmonės dėl savo darbo specifikos susiduria su melu. Laikantis melo šališkumo, profesionalai gali pagerinti melo nustatymo tikslumą, siekiant apsisaugoti nuo melo praleidimo klaidos. Darant prielaidą, kad visi parodymai yra melagingi, nepriklausomai nuo kitų faktorių, melas bus nustatomas 100% tikslumu. Tačiau melo šališkumas padidina, tiesos laikymą melu, klaidos tikimybę, nes šiuo atveju, didinant melo nustatymo tikslumą, tiesos nustatymo tikslumas mažėja. Toks išankstinis įsitikinimas, kad daugelis žmonių meluoja, visų pirma yra nesuderinamas su teisingumo sąvoka ir nekaltumo prezumpcija. Antra vertus, tai veda prie numanomą kaltę atspindinčių ir ją įteigiančių klausimų naudojimo ir savęs išpildančios pranašystės, kai veikiami juos apklausančiųjų asmenų, įtariamieji prisipažįsta nepriklausomai nuo tikrosios kaltės (Hill, Memon, McGeorge, 2008). Šiomis sąlygomis teisingumo užtikrinimas yra mažai tikėtinas.

Informacijos patikimumo vertinimo klausimas yra gana išsamiai ištirtas, bet tyrimų rezultatai nepadėjo nustatyti vienareikšmių melo ženklų (DePaulo, et al., 2003). Vertinant informacijos patikimumą skirtingos vertintojų grupės yra linkusios daryti skirtingas klaidas (Granhag, Vrij, 2005; Nahari, 2012). Todėl planuojant tolimesnius mokslinius tyrimus,

nagrinėjančius informacijos patikimumo vertinimą, yra siūloma sutelkti dėmesį būtent į faktorius turinčius įtakos skirtingų klaidų tarp grupių atsiradimui, t. y. į paties vertintojo bruožus (2 pav.).

2 pav. *Papildytas parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimo modelis*

Tyrimuose tiesos ir melo šališkumai yra apibrėžiami kaip vidiniai vertintojo įsitikinimai apie melo ir tiesos paplitimą (Nahari, 2012), o tai yra panašu į bendro pasitikėjimo kitais apibrėžimą. Šiuo atveju pasitikėjimas yra suprantamas būtent kaip šališkumas arba pradinis atspirties taškas vertinant kitų asmenų ketinimus (Yamagishi, 2011).

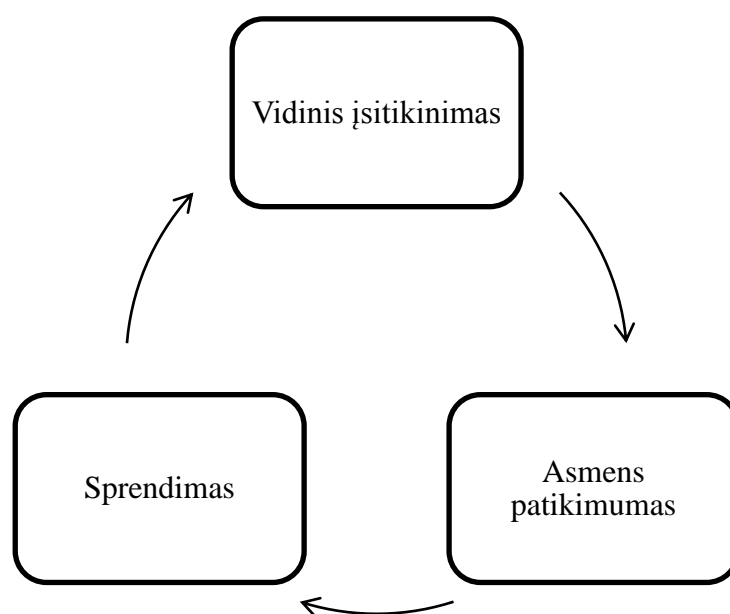
1.2 Pasitikėjimo ryšys su patikimumo vertinimu

Skirtingai nei tiesos ir melo šališkumų atveju, mokslininkai paprastai sutinka, kad pasitikėjimas yra daug platesnė sąvoka, apimanti ne tik patį vidinį įsitikinimą (Simpson, 2007). Pasitikėjimas susideda iš trijų pagrindinių tarpusavyje sąveikaujančių elementų (Axelrod, Hamilton, 1981; Castelfranchi, Falcone, 2010; Yamagishi, 2005):

- bendro pasitikėjimo kitais (vidinio įsitikinimo);
- patikimumo informacijos apie asmenį, kuri yra vertinama kito asmens siekiančio nuspręsti ar pasitikėti juo (asmens patikimumo vertinimo);
- ir pasitikėjimo akto arba elgesio parodančio pasitikėjimą (sprendimo tikėti arba netikėti).

Todėl skirtingai nuo šališkumų, pasitikėjimas yra informacijos apdorojimo rezultatas ir gali keistis priklausomai nuo apdorojamos informacijos (Yamagishi, 2011). Pavyzdžiui, atsižvelgiant į savo

vidinio įsitikinimo stiprumą ir prieinamos informacijos apie kito asmens patikimumą apdorojimo rezultata, asmuo priima sprendimą - pasitikėti arba nepasitikėti. Vėliau įvertinus šio sprendimo pasekmes, pasitikėjimo kitais lygis yra atitinkamai koreguojamas. Atsiradus neigiamoms pasekmėms jis yra žeminamas, o atsiradus teigiamoms pasekmėms - jis yra aukštinamas (3 pav.). Mintį, kad pasitikėjimo lygis gali keistis priklausomai nuo sprendimo pasekmių, patvirtina ir tyrimų rezultatai, rodantys, kad priverstinis bendradarbiavimas be išankstinio pasitikėjimo skatina pasitikėjimo augimą (Yamagishi, Kanazawa, Mashima, Terai, 2005). Kaip ir parodymų patikimumo vertinimo sprendimo atveju, formuojantis pasitikėjimui yra vertinama kito asmens patikimumo informacija. Taigi, bendro pasitikėjimo kitais, kaip vieno iš vertintojo bruožų, nagrinėjimas leidžia apibrėžti šių parodymų patikimumo vertinimo sprendimą formuojančių faktorių tarpusavio ryšį.

3 pav. *Pasitikėjimą formuojančių elementų sąveikos modelis*

Visuomenėje yra dažnai klaidingai manoma, kad pasitikėjimas kitais yra naivus elgesys, o kitais nepasitikintys asmenys yra atsargesni ir ne tokie naivūs. Moksliniai tyrimai šiai nuomonei prieštarauja. Tyrimai, lyginantys aukštą ir žemą pasitikėjimo lygį turinčius asmenis pagal savistaba pagrįstą skalę atskleidė, kad tai nėra tiesa (Yamagishi, Kikuchi, Kosugi, 1999; Yamagishi, Yamagishi, 1994) ir kad aukštas pasitikėjimo lygis yra naudingas sklandžiam asmens funkcionavimui visuomenėje (Axelrod, Hamilton, 1981). Tirdami ryšį tarp pasitikėjimo ir tiesos - melo atpažinimo tikslumo, Carter ir Weber (2010) kėlė hipotezę: labiau pasitikintys asmenys tiksliau, negu mažiau pasitikintys gebės nustatyti melą, tačiau tiesos nustatymo tikslumas šiose grupėse neturėtų skirtis. Šį teiginį jie grindė tuo, kad labiau pasitikintys asmenys turės daugiau galimybių patirti melą ir apgaule, nes dėl savo polinkio pasitikėti jie dažniau stengsis

bendradarbiauti su kitais. Tokiu būdu, labiau pasitikintys asmenys turės daugiau galimybių pasimokyti iš savo klaidų ir išugdyti jautrumą nepatikimumo ženklams. Taip jie apsisaugos nuo apgaulės ir sustiprins tiek savo pasitikėjimą kitais, tiek ir gebėjimą atpažinti melą (Carter, Weber, 2010). Šių mokslininkų eksperimentinio tyrimo rezultatai parodė, kad išlaikant 50/50 tiesos ir melo pradinį stimulų santykį, labiau pasitikintys asmenys, iš tikrųjų, tiksliau už mažiau pasitikinčius geba atpažinti melą. Tiesos atpažinimo gebėjimo tikslumas šiose grupėse nesiskyrė.

Klaidingas pasitikėjimo suvokimas dažnai atsiranda dėl to, kad žmonės mano, jog atsargumas ir pasitikėjimas kitais yra du priešingi to paties kontinuumo galai. Aukštas pasitikėjimas yra tapatinamas su žemu atsargumu, o aukštas atsargumas - su žemu pasitikėjimu (Yamagishi, 2011). Tačiau tarpkultūrinės apklausos duomenys Japonijoje ir Jungtinėse Valstijose parodė, kad tiek dauguma labiau pasitikinčių, tiek dauguma mažiau pasitikinčių žmonių vienodai aukštai vertina atsargumo svarbą bendraujant su kitais (Yamagishi, Yamagishi, 1994). Tai leidžia manyti, jog pasitikėjimas ir atsargumas yra susiję, bet - skirtingi konstruktai. Vadovaujantis minėtos tarkultūrinės apklausos rezultatais, galima teigti, kad jeigu pasitikėjimas yra informacijos apdorojimo rezultatas - tai atsargumas parodo, kiek svarbi asmeniui yra šios informacijos paieška (Yamagishi, 2011). Skirtingai nei pasitikėjimas (Carter, Weber, 2010), mokslinėje literatūroje atsargumas, nesulaukė didelio tyrėjų dėmesio. Todėl šiuo metu trūksta empirinių ir teorinių duomenų, norint apibūdinti jo ryšį su bendru pasitikėjimu ir jo įtaką parodymų patikimumo vertinimo sprendimui. Atsižvelgiant į pasitikėjimo ir atsargumo lygius, Markoczy (2003) siūlo teoriškai išskirti šias keturias asmenų grupes:

1. apdairiai pasitikintys asmenys (didelis atsargumas ir didelis pasitikėjimas),
2. naiviai pasitikintys asmenys (mažas atsargumas ir didelis pasitikėjimas),
3. įprastai nepasitikintys asmenys (didelis atsargumas ir mažas pasitikėjimas),
4. pasyviai nepasitikintys asmenys (mažas atsargumas ir mažas pasitikėjimas).

Markoczy (2003) tiriamoje imtyje ketvirtoji grupė buvo beveik neegzistuojanti (3%). Sąlyginai didžiausią grupę sudarė įprastai nepasitikintys asmenys (48%). Šių grupių lūkesčių savo ir kitų elgesio atžvilgiu tikslumo palyginimas parodė, kad apdairiai pasitikintys asmenys tiksliau už naiviai pasitikinčius ir įprastai nepasitikinčius gebėjo numatyti kitų asmenų elgesį (Markoczy, 2003). Savo elgesio atžvilgiu tikslumas grupėse beveik nesiskyrė (Markoczy, 2003). Taigi, apibendrinant Yamagishi ir Yamagishi (1994) ir Markoczy (2003) tyrimų rezultatus galima teigti, kad tiek aukštą tiek ir žemą pasitikėjimo lygį turintys asmenys, priimdami sprendimą, stengiasi gauti ir apdoroti gautą informaciją, tačiau vieniems tai pavyksta daryti daug geriau negu kitiems.

Nagrinėdami informacijos apdorojimo skirtumus tarp aukštą ir žemą pasitikėjimą, matuojamą pagal savistaba pagrįsta skalę, turinčių asmenų, Kosugi ir Yamagishi (1998, cit. pagal Yamagishi, 2011) atliko seriją tyrimų. Šių tyrimų metu aukštą ir žemą pasitikėjimą turintiems asmenims buvo pateikiami keli scenarijai, siūlant įvertinti pagrindinio situacijos veikėjo tikimybę ateityje pasielgti sąžiningai ir patikimai. Pateikiami scenarijai skyrėsi informacijos, apibūdinančios veikėją, buvimu, pobūdžiu ir kiekiu. Savo šiuokšnių surinkimas gatvėje buvo teigiamos informacijos pavyzdys, o negebėjimas sulaukti savo eilės - buvo neigiamos informacijos pavyzdys. Ši informacija buvo suprantama, kaip nurodanti asmens patikimumą. Rezultatai parodė, kad kai informacija nebuvo pateikiama, daugiau pasitikintys asmenys buvo labiau, nei mažiau pasitikintys, linkę tikėti, kad situacijos veikėjas pasielgs sąžiningai ir kad jis yra patikimas, kas visiškai sutampa su visuomenės pasitikėjimo suvokimu (Yamagishi, Kikuchi, Kosugi, 1999). Neigiamos informacijos atveju, tiek daugiau, tiek ir mažiau pasitikintys asmenys numatė mažesnę sąžiningo elgesio tikimybę. Daugiau pasitikintys asmenys greičiau (atsižvelgiant į pateikiamos informacijos kiekio didėjimą) ir labiau, negu mažiau pasitikintys, mažino patikimo elgesio tikimybės įvertį. Toks pat rezultatas buvo matomas ir teigiamos informacijos atveju. Šiuo atveju, daugiau pasitikintys asmenys, greičiau ir daugiau už mažiau pasitikinčius, didino patikimo elgesio tikimybės įvertį. Šie rezultatai leido padaryti išvadas, kad daugiau pasitikintys asmenys yra jautresni, už mažiau pasitikinčius, patikimumą ir nepatikimumą rodančiai informacijai (Yamagishi, 2011).

Kosugi ir Yamagishi (1998, cit. pagal Yamagishi, 2011) atliktos tyrimų serijos išvados buvo papildomai pagrįstos naudojant plačiai žinomos *Kalinio dilemos* modifikuotą versiją. Skirtingai nuo klasikinės versijos, dalyviams buvo leidžiama koreguoti išmokų sau dydį prieš kiekvieną žaidimo ciklą. *Kalinio dilemos* žaidimo metu labiau pasitikintys asmenys akyliau stebėjo partnerių veiklą ir atitinkamai jautriau reagavo koreguodami savo veiksmus pagal partnerio veiksmus (Yamagishi, Kikuchi, Kosugi, 1999) taip gaudami didesnes išmokas. Tačiau, nors tokių tyrimų rezultatai leidžia teigti, kad aukštą pasitikėjimą turintys asmenys geriau apdoroja informaciją apie kito asmens patikimumą, jie neatsako į klausimus, kaip ši informacija yra gaunama ir kokio tipo informacijos yra ieškoma. Asmens patikimumo informacijos apdorojimas yra dalis tiek pasitikėjimo, tiek ir paradymų patikimumo sprendimo formavimo. Taigi, atsakymas į šiuos klausimus yra svarbus abiejų krypčių tyrimams. Kosugi ir Yamagishi (1998, cit. pagal Yamagishi, 2011) ir Yamagishi, Kikuchi ir Kosugi (1999) atliktų tyrimų metu stebimas aukšto pasitikėjimo turinčių asmenų elgesys gali būti apibendrinamas kaip mąstymas, jog kitais galima pasitikėti, jei neįrodyta kitaip. Toks mąstymas yra vadinamas adaptyvia „akis už akį“ strategija (Axelrod, Hamilton, 1981), kuri yra glaudžiai susijusi tiek su pasitikėjimu, tiek ir su asmens patikimumo vertinimu.

1.3 Asmens patikimumo informacijos ryšys su patikimumo vertinimu

„Akis už akį“ strategija buvo pakankamai seniai atrasta tyrinėjant bendradarbiavimo atsiradimą visuomenėje. Siekiant nustatyti kuri bendradarbiavimo strategija ilgalaikėje perspektyvoje teikia daugiausiai naudos, Axelrod ir Hamilton (1981) elgesio evoliucijos visuomenėje modeliavimo eksperimento metu, surengė įvairių mokslininkų siūlomų strategijų varžybas. Varžybų metu „akis už akį“ strategija ne tik efektyviai veikė kartu su kitomis, bet ir laikui bėgant paplitus populiacijoje, palaipsniui pakeitė visas kitas. Ši strategija rėmėsi trimis paprastomis taisyklėmis (Axelrod, Hamilton, 1981):

- 1) niekada neišduoti pirmam,
- 2) išduoti iš karto po partnerio išdavimo,
- 3) bendradarbiauti iš karto po partnerio bendradarbiavimo.

Šios taisyklės pabrėžia tiek informacijos apdorojimo svarbą, tiek ir gebėjimą nustatyti apgaulę, siekiant priderinti savo elgesį prie partnerio elgesio. Ši strategija įsimena tik paskutinį partnerio žingsnį, o tai retai yra įmanoma tikrame gyvenime (Axelrod, Hamilton, 1981). Atsižvelgiant į bendradarbiavimo realioje visuomenėje ypatumus, „akis už akį“ strategiją galima performuluoti į *visada bendradarbiauk arba pasitikėk partneriu, išskyrus, jei jis anksčiau buvo apgavęs*. Taigi, norint taikyti šią strategiją yra reikalingas pradinis įsitikinimas, kad kitais galima pasitikėti (t. y. bendras pasitikėjimas kitais) (Kramer, Carnevale, 2001). Taip pat yra būtinas ir gebėjimas efektyviai apdoroti informaciją apie partnerio ankstesnius ir dabartinius bendradarbiavimo atvejus, norint išvengti apgaudinėjančių partnerių (Axelrod, Hamilton, 1981; Kurzban, 2003). Siekiant efektyviai apdoroti informaciją, ją reikia gauti. Specialus kognityvinis mechanizmas, skirtas būtent informacijos apie partnerio ankstesnius ir dabartinius bendradarbiavimo atvejus gauti, yra numatomas *Socialinio kontrakto* teorijoje (Cosmides, Tooby, 1992).

Socialinio kontrakto teorija (Cosmides, Tooby, 1992) teigia, kad bendradarbiavimas tarp partnerių visuomenėje yra sąlygojamas visų bendradarbiaujančiųjų paklusnumu bendrai taisyklei - *jei tu gauni naudos, tu privalai patenkinti naudos teikėjo reikalavimą*. Šioje teorijoje apgavikas ir melagis yra asmuo, kuris gauna naudos, bet tyčia ir sąmoningai nepatenkina iškelto reikalavimo (Cosmides, Barrett, Tooby, 2010). Tai yra jis tyčia ir sąmoningai suklaidina partnerį leisdamas jam tikėti, kad abu laikysis tos pačios taisyklės. Siekiant užtikrinti efektyvų bendradarbiavimą ir apsisaugoti nuo apgavikų, yra reikalingas gebėjimas prognozuoti partnerio bendradarbiavimo potencialą ateityje (Cosmides, 1989). Toks gebėjimas buvo pavadintas kognityviniu apgaviko nustatymo mechanizmu (Cosmides, Barrett, Tooby, 2010). Veikiant šiam mechanizmui,

bendradarbiaujančio asmens dėmesys turėtų būti automatiškai kreipiamas į asmenis, kurie tyčia gavo naudos ir tyčia nepatenkino iškelto reikalavimo ankstesniais bendradarbiavimo atvejais, ieškant informacijos leidžiančios įvertinti asmens patikimumą ateityje (Cosmides, Tooby, 1992). Tyrimų metu ši, automatinė asmens patikimumą nurodančios informacijos paieška, bet kurioje bendradarbiavimo situacijoje buvo stebima skirtingose kultūrose tarp suaugusiųjų ir vaikų, nuo trijų metų amžiaus (Harris, Nunez, Brett, 2001; Sugiyama, Tooby, Cosmides, 2002), ir partvirtinta neuro-kognityviniuose tyrimuose naudojant magnetinio rezonanso nuotraukas (Stone, Cosmides, Tooby, Kroll, Knight, 2002). Tyrimų metu buvo nagrinėtos skirtingos bendradarbiavimo situacijos. Jos apėmė įvairias socialinio gyvenimo situacijas nuo namų iki elgesio viešojoje erdvėje: nusirašinėjimas testo metu, daiktų skolinimas, alkoholio pirkimas parduotuvėje, balsavimas rinkimuose, žaidimas viešbučio golfo klube, kambario tvarkymas ir t. t. (Stone, Cosmides, Tooby, Kroll, Knight, 2002). Taigi, vadovaujantis šių tyrimų rezultatais, galima teigti, jog vertinant asmens patikimumą vertintojo dėmesys yra nukreipiamas į ankstesnį asmens elgesį įvairiuose socialiniuose situacijose nurodančią informaciją, taip skatinant jos apdorojimą.

Manipuliuojant pateikiamais bendradarbiavimo situacijų bruožais, Cosmides, Barrett ir Tooby (2010) nustatė, kad kognityvinis apgaviko nustatymo mechanizmas yra aktyvuojamas tik esant konkrečioms sąlygoms:

- jei situacija numato asmens, sąmoningai galinčio pažeisti bendradarbiavimo taisyklę, buvimą;
- jei yra akivaizdu, kad pažeidęs taisyklę asmuo gaus iš to naudos;
- jei nagrinėjamoje situacijoje apgaulė yra įmanoma.

Tai reiškia, kad patikimumo informacijos apdorojimo proceso inicijavimas yra sąlygojamas ne tik vertintojo, bet ir pačios situacijos, kurioje yra atliekamas vertinimas, bruožų. Teikiamų parodymų rūšis (pavyzdžiui, prisipažinimas arba neigimas padarius nusikalstamą veiką) taip pat gali būti suvokiama kaip tam tikra socialinė situacija (Cosmides, Barrett, Tooby, 2010). Taigi, Cosmides, Barrett ir Tooby (2010) išskirti situacijų bruožai gali būti naudojami siekiant apibrėžti parodymų rūšies ryšį su parodymų patikimumo vertinimo sprendimu ir kitais šį sprendimą formuojančiais faktoriais.

1.4 Parodymų rūšies ryšys su patikimumo vertinimo sprendimu ir jį formuojančiais faktoriais

Cosmides, Barrett ir Tooby (2010) išskirti bruožai, apibrėžiantys pačią socialinę situaciją ir reikalingi asmens patikimumo informacijos paieškos ir apdorojimo inicijavimui, taip pat yra

vadinamos socialiniu neapibrėžtumu. Socialinis neapibrėžtumas yra reikalingas pasitikėjimui visuomenėje atsirasti ir funkcionuoti (Yamagishi, 2011). Visuomenėse, kur bendras socialinis neapibrėžtumas yra nestipriai išreikštas, pavyzdžiui Japonijoje, bendradarbiavimas yra grindžiamas kraujo - šeimyniniais ir kitais pseudo-šeimyniniais ryšiais tarp individų, pavyzdžiui pareiga ar garbe. Taigi, pasitikėjimas kitais ir asmens patikimumo vertinimas, siekiant priimti sprendimą dėl kitų asmenų teikiamos informacijos patikimumo, šiose kultūrose netenka savo svarbos (Yamagishi, 2011). Nors visi žmonės turi geriau arba blogiau veikiančią kognityvinę mechanizmą šiai užduočiai atlikti, informacijos apdorojimas yra skatinamas tik esant socialiniam neapibrėžtumui, t. y. jei pačios socialinės situacijos bruožai kelia asmeniui įtarimą dėl galimos apgaulės. Panašią išvadą pateikė Levine (2014) ir jo kolegos (Levine, Kim ir Blair, 2010) nagrinėdami *tiesos-pagal-nutylėjimą* apgaulės nustatymo modelį (Levine, 2014).

Pagrindinė *tiesos-pagal-nutylėjimą* modelio idėja - žmonės, dar neatlikus sąmoningų svarstymų, laikosi prielaidos, kad kiti asmenys sako tiesą. Ši prielaida yra atspirties taškas darant išvadas apie kitų pateikiamos informacijos patikimumą, o melo galimybė nėra svarstoma, jei nėra aktyviai skatinamas įtarumas (Kim, Levine, 2011; Levine, 2014). Šiuo atveju, įtarumas (situacinis įtarumas) yra apibrėžiamas kaip neužtikrintumas sprendimu arba tam tikra kognityvinė būseną tarp tiesos-pagal-nutylėjimą sprendimo ir informuoto sprendimo, jog asmuo meluoja. Modelis numato, kad tiesos pagal nutylėjimą strategijos atsisakymas reikalauja tam tikro atsisakymo procesą inicijuojančio stimulo. Tarp šiuo metu siūlomų stimulų yra: vertintojo asmenybė (pasitikėjimas), numatomas apgaulės motyvas (socialinio neapibrėžtumo bruožas), elgesio susijusio su nesąžiningumu disponavimas (asmens patikimumą rodanti informacija), parodymų turinio vidinės darnos stoka, turinio ir tikrovės žinių nesutapimas, trečiųjų šalių informacija ir kiti faktoriai skatinantys vertintojo įtarumą konkrečioje situacijoje (Levine, 2014).

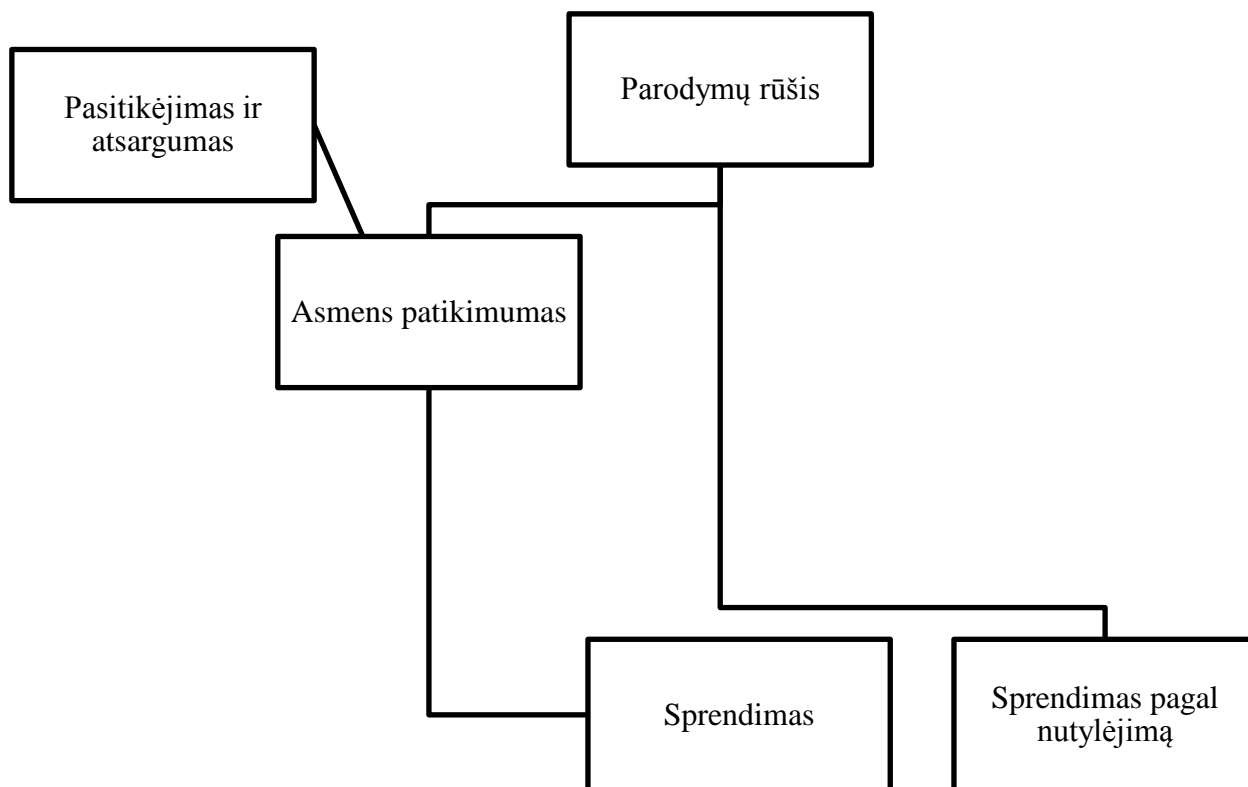
Parodymų patikimumo rūšys gali skirtis pagal jiems būdingą socialinio neapibrėžtumo lygį. Taigi, vadovaujantis *tiesos-pagal-nutylėjimą* modeliu galima teoriškai paaiškinti, prisipažinimų ir neigimų padarius nusikalstamą veiką atvejais stebimus, informacijos apdorojimo rezultatais nesiremiančius, parodymų patikimumo vertinimo sprendimus (Robinson, Darley, 2007). Prisipažinimų atveju sprendimą priimančias asmenys gali suvokti, kad šiomis sąlygomis apgaulė yra įmanoma, tačiau nemato asmens ketinimų pažeisti numatytą bendradarbiavimo taisyklę ir nemato potencialios melagingo prisipažinimo naudos. Taigi jų kognityvinis apgaviko nustatymo mechanizmas šioje situacijoje nėra aktyvuojamas arba yra labai silpnai aktyvuojamas ir jų dėmesys nėra nukreipiamas į nepatikimumo ženklus. Šių ženklų tiesiog nėra ieškoma arba jie nėra laikomi svarbiais, todėl vertintojas pasilieka prie tiesos-pagal-nutylėjimą sprendimo tikėti, jog

prisipažinimas yra tiesa. Kita vertus, neigimas padarius nusikalstamą veiką, turi stipriai išreikštus visus socialinio neapibrėžtumo bruožus:

- šios rūšies parodymus teikiantis asmuo gali sąmoningai pažeisti bendradarbiavimo taisyklę, t. y. gali sumeluoti;
- sumelavęs jis išvengs bausmės, t. y. gaus naudos;
- ir nesant nenuginčijamiems fiziniams ar kitiems įkalčiams - šioje situacijoje apgaulę yra įmanoma įgyvendinti.

Atsižvelgiant į kognityvinio apgaviko nustatymo mechanizmo veikimo principus yra nenuostabu, jog daugumos neigimų padarius nusikalstamą veiką teisingumu yra abejojama (Kassin, 2008).

Apibendrinant parodymų rūšies, asmens patikimumo informacijos apdorojimo ir vertintojo pasitikėjimo ir atsargumo bruožų tarpusavio ryšius, parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimosi modelio kontekste, galima išskirti šiuos parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimosi dėsnius (4 pav.):

4 pav. *Parodymų patikimumo vertinimo sprendimų modelis*

- pateikiamų parodymų rūšiai būdingi socialinio neapibrėžtumo bruožai, nurodantys įtarumo dėl galimos apgaulės buvimą, inicijuoja parodymus teikiančio asmens patikimumui įvertinti reikalingos informacijos paiešką ir apdorojimą;
- šios, asmens patikimumą nurodančios, informacijos apdorojimo rezultatų poveikis sprendimui yra sąlygojamas vertintojo vidinių bruožų - bendro pasitikėjimo ir atsargumo, kurie sąveikaudami su asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdžiu, gali sustiprinti arba sumažinti pradinį įtarumą dėl galimos apgaulės (situacinį įtarumą);
- priklausomai nuo sąveikos tarp vertintojo bendro pasitikėjimo ir atsargumo ir asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdžio, sprendimas pagal nutylėjimą - tikėti pateikiamais parodymais, gali pasikeisti į sprendimą netikėti;
- jeigu pateikiamų parodymų rūšiai socialinis neapibrėžtumas nėra būdingas, informacijos paieškos ir apdorojimo procesas nėra inicijuojamas ir sprendimas išlaiko savo būseną pagal nutylėjimą - tikėti pateiktais parodymais.

Atsižvelgiant į pateiktus dėsningumus, galima numatyti, kad teisinėje ir teisėsaugos populiacijoje matomas vyraujantis melo šališkumas, iš tikrųjų, yra sudėtingos, parodymų patikimumo vertinimo sprendimą formuojančių faktorių, sąveikos rezultatas. Prieš pokalbį su liudytoju ar įtariamuoju beveik visada yra žinoma jo demografinė informacija, bylos detalės, buvęs teistumas, jo elgesys su pareigūnais ir kitais asmenimis prieš apklausą ar įvykio metu. Ši informacija yra taip pat renkama, kai parodymų patikimumo vertinimas yra atliekamas naudojant plačiai Jungtinėse Valstijose ir Europoje taikomą *Pareiškimo Validumo Vertinimo* (angliškai *Statement Validity Assessment*) procedūrą (Vrij, 2008). Neigiama ir streso kupina informacija yra geriau įsiminama, dažniau pateikiama kitiems ir turi didesnę įtaką sprendimui (Baumeister, Bratslavsky, Finkenauer, Vohs, 2001), o teisinė ir teisėsaugos veikla pagal savo pagrindinį tikslą yra susijusi būtent su neigiamais įvykiais ir stresinėmis situacijomis. Taigi, galima numatyti, kad parodymų patikimumo vertinimo situacijoje dažniausiai prieš vertinimą nustatoma informacija yra būtent neigiamo arba geriausiu atveju mišraus pobūdžio. Žinant, kad daugiau pasitikintys asmenys neigiamos informacijos atveju įvertina kito asmens patikimumą net žemiau, nei mažai pasitikintys (Yamagishi, 2011), sprendimo nepasitikėti vyravimas šioje populiacijoje atrodo akivaizdus. Tačiau prieš tikrinant šių prielaidų tikrumą teisinėje ir teisėsaugos populiacijoje yra reikalinga nustatyti ar teoriškai apibrėžti parodymų patikimumo vertinimo sprendimą formuojančių faktorių ryšiai galioja bendroje visuomenės populiacijoje.

1.5 Tyrimo problema, tikslai, uždaviniai ir hipotezės

Darbe pateikti teoriniai konstruktai ir modeliai leidžia teoriškai apjungti pasitikėjimo, atsargumo, asmens patikimumo informacijos ir parodymo rūšies faktorius nagrinėjant parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimąsi. Išskyrus tyrimus rodančius, jog įtarumo didinimas skatiną sprendimo netikėti pasirinkimą (Kim, Levine, 2011), šiuo metu yra pakankamai mažai šias teorines prielaidas paremiančių empirinių duomenų. Pavyzdžiui, nagrinėdamas bendro pasitikėjimo kitais vaidmenį, apgaulės nustatymo tikslumui, bendradarbiavimo kontekste, Stroub (2008) vadovavosi Kosugi ir Yamagishi (1998, cit. pagal Yamagishi, 2011) ir Cosmides (1989) naudotais instrumentais. Jis nustatė, kad aukštesnio pasitikėjimo lygio sąveika su neigiamo pobūdžio asmens patikimumo informacija, formuoja didesnę įtarumo lygį konkrečioje situacijoje (situacinį įtarumą) ir yra susijusi su didesnę tikimybę teisingai nustatyti apgaulę bendradarbiavimo situacijoje. Šis tyrimas nagrinėjo apgaulę tik kaip bendradarbiavimo taisyklės pažeidimą, nepalietus nei parodymų teikimo klausimo nei parodymų rūšies, kaip specifinės socialinės situacijos atmainos, vaidmens apgaulės nustatymui. Be to, vieno tyrimo rezultatų nepakanka siekiant paremti nagrinėjamas teorines prielaidas. Atsižvelgiant į šią situaciją, tyrimas nagrinėjantis parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimąsi, įtraukiant skirtingas pateikiamų parodymų rūšis, bendrą pasitikėjimą ir atsargumą ir asmens patikimumo informacijos apdorojimą, yra tikslingas ir pagrįstas.

Tyrimo tikslas: ištirti pasitikėjimo, atsargumo ir patikimumo informacijos vaidmenį skirtingų parodymų rūšių patikimumo vertinimo sprendimų formavime.

Tyrimo uždaviniai:

1. ištirti bendro pasitikėjimo ir atsargumo tarpusavio ryšį; nustatyti, ar galima išskirti tiriamųjų grupes pagal bendro pasitikėjimo ir atsargumo lygius;
2. ištirti vertintojo bendro pasitikėjimo ir atsargumo ir vertinamo asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdžio poveikį, įtarumo dėl galimos apgaulės (situacinio įtarumo) lygio kitimui;
3. ištirti pateikiamų parodymų rūšies poveikį parodymų patikimumo vertinimui;
4. nustatyti įtarumo dėl galimos apgaulės (situacinio įtarumo) ryšį su parodymų patikimumo vertinimu;
5. ištirti bendro pasitikėjimo, atsargumo, ir vertinamo asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdžio poveikį skirtingų rūšių parodymų patikimumo vertinimo sprendimams.

Tyrimo hipotezės.

- H1. Bendras pasitikėjimas ir atsargumas yra susiję, bet nėra tapatūs konstruktai.
- H2. Atsargumas ir vertinamo asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdis turi didesnę poveikį įtarumo dėl galimos apgaulės (situacinio įtarumo) lygio kitimui aukštesnio pasitikėjimo atveju;
- H3. Pateikiamų parodymų rūšis turi įtakos šios rūšies parodymų patikimumo vertinimui; socialiniu neapibrėžtumu nepasižyminti parodymų rūšis (prisipažinimas) yra vertinama kaip labiau patikima, nei socialinių neapibrėžtumu pasižyminčios parodymų rūšys (neigimas ir liudijimas).
- H4. Mažesnis įtarumo dėl galimos apgaulės (situacinio įtarumo) lygis yra susijęs su aukštesniu parodymų patikimumo vertinimu.
- H5. Bendras pasitikėjimas, atsargumas ir vertinamo asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdis yra labiau susiję su parodymų patikimumo vertinimo sprendimu, vertinant socialiniu neapibrėžtumu pasižyminčių pateikiamų parodymų rūšių patikimumą (neigimas, liudijimas), nei vertinant socialiniu neapibrėžtumu nepasižyminčių parodymų rūši (prisipažinimas).

2. Metodika

Šis tyrimas naudoja kvaziekperimentinį mišrųjį dizainą, nes vertinamo asmens patikimumo informacijos pobūdžio kintamasis yra kaitomas tarp tiriamųjų (angliškai *between individuals*), o parodymų rūšies kintamasis yra kaitomas atskirai kiekvienam tiriamajam (angliškai *within individuals*). Pilna tyrimo schema yra pateikiama priede Nr. 1.

2.1 Tyrimo dalyviai

Šio tyrimo metu yra nagrinėjami bendri visiems žmonėms kognityviniai informacijos apdorojimo mechanizmai, kurių veikimas neturėtų priklausyti nuo asmens demografinių duomenų. Todėl dalyvių atranka vyko netikimybinio patogiųjų būdu iš Mykolo Romerio universiteto lietuviškai kalbančių studentų skaičiaus. Pasinaudojant Mykolo Romerio universiteto studentų sąjungos galimybėmis, sąjungos duomenų bazėje esantiems studentams elektroniniu paštu buvo išsiųstas kvietimas dalyvauti tyrime, su nuoroda į *Qualtrics* elektroninę sistemą, kurioje buvo suprogramuotas tyrimas. Nepriklausomai nuo atvejų tinkamumo, visi tyrimo dalyviai, kurie paliko savo elektroninio pašto adresą buvo įtraukti į loteriją laimėti vieną iš trijų prekybos centro „Akropolis“ 10 eurų vertės dovanų čekių. Laimėtojai buvo išrinkti naudojant atsitiktinių skaičių generatorių. Apie laimėjimą ir dovanų čekio atsiėmimą jiems buvo praneša elektroniniu paštu.

Iš viso tyrimą pradėjo 411 asmenų. Tačiau 27 atvejai buvo pašalinti dėl netinkamumo naudoti atsižvelgiant į bent vieną iš šių kriterijų:

1. tyrimas buvo pradėtas bet nebuvo baigtas (20 atvejų);
2. tyrimo dalyvis buvo ne Mykolo Romerio universiteto studentas (2 atvejai);
3. tyrimo atlikimo laikas buvo trumpesnis už 4 minutes, kurios yra reikalingos užduočių perskaitymui (12 atvejų).

Galutinę tiriamųjų imtį sudarė 384 asmenys, nuo 18 iki 37 metų ($M = 23,47$ metų; $SD = 3,931$). Iš jų:

- 311 moterų nuo 18 iki 37 metų ($M = 23,21$ metų; $SD = 3,722$);
- 73 vyrai nuo 19 iki 37 metų ($M = 24,62$ metų; $SD = 4,575$).

Atsižvelgiant į studijų pakopą:

- 66,9% tiriamųjų (257 asmenys) yra bakalaurai,
  - 17,2% - 1 kursas,

- 16,9% - 2 kursas,
  - 16,7% - 3 kursas,
  - 16,1% - 4 kursas;
- 32,8% tiriamųjų (126 asmenys) yra magistrantai;
- 0,3% tiriamųjų (1 asmuo) yra doktorantai.

2.2 Instrumentai

Šį tyrimą sudarė informuoto sutikimo forma ir baigiamasis žodis (priedas Nr. 2), bendro pasitikėjimo ir atsargumo skalės (priedas Nr. 3), trys scenarijai turintys po tris klausimus (priedas Nr. 4) ir trumpas demografinių duomenų klausimynas.

2.2.1 Bendro pasitikėjimo skalė

Bendras pasitikėjimo kitais lygis buvo matuojamas naudojant Yamagishi ir Yamagishi (1994) sudarytą skalę. Mokslinėje literatūroje egzistuoja gana mažai skalių įvertinti pasitikėjimą ne artimuose santykiuose, ne organizacijoje ir ne tarp pažįstamų asmenų, o bendraja prasme - tarp nepažįstamų asmenų. Šiuo metu plačiausiai yra žinoma tik *Rotter Tarpasmeninio Pasitikėjimo* skalė (Rotter, 1967), tačiau ji nėra tinkama šiam tyrimui dėl matuojamo konstrukto apibrėžimo. Tarpasmeninio Pasitikėjimo skalėje pasitikėjimas yra apibrėžiamas, kaip tikėjimas, kad žmonės laikosi savo duoto žodžio (Rotter, 1967). Tačiau daugumoje gyvenimo atvejų, žmonės turi pasitikėti kitais be žodinio įsipareigojimo. Šio tyrimo metu žodinis įsipareigojimas taip pat nebuvo naudojamas. Todėl Yamagishi ir Yamagishi (1994) skalė yra tinkamesnė, nes čia pasitikėjimo konstruktas yra apibrėžiamas, kaip šališkumas vertinant kitų žmonių ketinimus.

Skalė buvo sudaryta pasitelkus faktorinę analizę, kuri yra jos konstrukto ir turinio validumo įrodymas (Yamagishi, Yamagishi, 1994). Naudojant šią skalę eksperimentiniuose tyrimuose, buvo paremtas jos prognostinis validumas, nes skalės rezultatas atitiko tiriamųjų faktinį elgesį (Yamagishi, 2011). Skalės angliško varianto patikimumas (Cronbacho alpha) tyrimuose buvo 0,72-0,78 (Markoczy, 2003; Yamagishi, Yamagishi, 1994), japoniško - 0,70-0,76 (Yamagishi, Yamagishi, 1994), o ispaniško - 0,862 (Montoro, Shih, Roman, Molina, 2014). Pilotinio instrumentų patikrinimo metu (N = 20), lietuviško varianto patikimumas (Cronbacho alpha) buvo 0,75. Rotter skalė nėra pranašesnė, nes jos patikimumas yra panašus, nors teiginių kiekis yra daug didesnis - 0,76 (Rotter, 1967).

Skalės vertimas į lietuvių kalbą iš anglų kalbos buvo atliktas dvejų anglų kalbos filologijos bakalaurų turinčių nepriklausomų vertėjų naudojant pirminio-atgalinio vertimo metodą (angliškai

forward-backward translation): vienas vertė iš anglų kalbos į lietuvių kalbą, o kitas iš lietuvių kalbos vėl į anglų. Pakartotinis vertimas buvo sulygintas su originalu, tačiau esminių skirtumų neatsirado. Skalės teiginiai išlaikė savo prasmę. Pasitikėjimo skalė susideda iš šešių teiginių, kurie yra vertinami pagal septynių taškų Likerto tipo skalę nuo *visiškai nesutinku* iki *visiškai sutinku*. Pagal šią skalę didesnis įvertis parodo didesnę pasitikėjimo lygį. Vadovaujantis Yamagishi ir Yamagishi (1994) pavyzdžiu, bendro pasitikėjimo matu šiame tyrime yra pasirinktas skalės teiginių vidurkis. Skalė yra atvirai publikuojama mokslinėje literatūroje, tačiau papildomas leidimas ją naudoti moksliniams tikslams iš skalės autorių buvo gautas 2011 metais. Šios skalės teiginių pavyzdžiai lietuvių ir anglų kalbomis yra:

- *Dauguma žmonių yra patikimi* (Most people are trustworthy).
- *Dauguma žmonių pasitiki kitais* (Most people are trustful of others).
- *Aš pasitikiu kitais* (I am trustful).

2.2.2 Atsargumo skalė

Atsargumo lygis buvo matuojamas naudojant Yamagishi ir Yamagishi (1994) sudarytą skalę. Kaip ir bendro pasitikėjimo skalės atveju, ji buvo sudaryta pasitelkus faktorinę analizę, kuri yra jos konstrukto ir turinio validumo įrodymas (Yamagishi, Yamagishi, 1994). Skalės angliško varianto patikimumas (Cronbacho alpha) buvo 0,61-0,75 (Markoczy, 2003; Yamagishi, Yamagishi, 1994), o japoniško - 0,72-0,74 (Yamagishi, Yamagishi, 1994). Pilotinio tyrimo metu (N = 20), lietuviško varianto patikimumas (Cronbacho alpha) buvo 0,63.

Skalės vertimas į lietuvių kalbą iš anglų kalbos buvo atliktas dvejų anglų kalbos filologijos bakalaurų turinčių nepriklausomų vertėjų naudojant pirminio-atgalinio vertimo metodą (*angliškai forward-backward translation*): vienas vertė iš anglų kalbos į lietuvių kalbą, o kitas iš lietuvių kalbos vėl į anglų. Pakartotinis vertimas buvo sulygintas su originalu, tačiau esminių skirtumų neatsirado. Skalės teiginiai išlaikė savo prasmę. Ši skalė susideda iš septynių teiginių, kurie yra vertinami pagal septynių taškų Likerto tipo skalę nuo *visiškai nesutinku* iki *visiškai sutinku*. Didesnis įvertis parodo didesnę atsargumo lygį, tačiau vienas teiginio įvertis turi būti apverčiamas. Atsižvelgiant į Yamagishi ir Yamagishi (1994) pavyzdį, bendro pasitikėjimo matu šiame tyrime yra pasirinktas skalės teiginių vidurkis. Skalė yra atvirai publikuojama mokslinėje literatūroje, tačiau papildomas leidimas ją naudoti moksliniams tikslams iš skalės autorių buvo gautas 2011 metais. Šios skalės teiginių pavyzdžiai lietuvių ir anglų kalba yra:

- *Žmonės visada domisi tik savo gerove* (People are always interested only in their own welfare).
- *Šioje visuomenėje yra daug veidmainių* (There are many hypocrites in this society).
- (*Apverčiamas*) *Šioje visuomenėje žmogus neturi nuolat bijoti, kad bus apgautas* (In this society, one does not need to be constantly afraid of being cheated).

2.2.3 Skalių patikimumo ir validumo patikrinimas

Skalių teiginių aprašomoji statistika yra pateikiama darbo prieduose (priedas Nr. 5, 1 lentelė). Siekiant užtikrinti bendro pasitikėjimo ir atsargumo skalių patikimumą buvo atlikta patikimumo analizė apskaičiuojant vidinio suderinamumo matą (Cronbacho alpha). Bendro pasitikėjimo skalės šešių teiginių vidinis suderinamumas ($N = 384$) buvo 0,791, kas atitinką literatūroje pateikiamus įverčius (Markoczy, 2003; Montoro, Shih, Roman, Molina, 2014; Yamagishi, Yamagishi, 1994). Tačiau atsargumo skalės septynių teiginių vidinis suderinamumas ($N = 384$) buvo tik 0,574, kas yra mažiau už literatūroje pateikiamus įverčius (Markoczy, 2003; Yamagishi, Yamagishi, 1994). Atsižvelgiant į tai, kad ši skalė yra pakankamai mažai ištirta ir turi daug skirtingų variacijų, o jos vertimų iš originalo kalbos (japonų) vidinio suderinamumo matas nėra labai pastovus (Cronbach $\alpha = 0,61-0,75$), pasinaudojant panašiuose tyrimuose taikoma praktika (Markoczy, 2003) ir plačiau ištyrus skalės teiginius buvo nuspręsta atsisakyti kelių problemiškesnių teiginių taip padidinant atsargumą matuojančio instrumento patikimumą.

Įvertinant abiejų skalių konstrukto validumą buvo atsižvelgta į SPSS 20.0 programos galimybes ir tyrimų praktiką (Markoczy, 2003). Todėl buvo atlikta tiriamoji faktorinė analizė pagrindinių ašių metodu įtraukiant visus abiejų skalių teiginius ir automatiškai apskaičiuojant ištrauktų faktorių skaičių. Duomenys buvo tinkami analizei ($KMO = 0,837$, $p = 0,000$). Faktorinės analizės rezultatai naudojant įstrižą (*Direct Oblimin*) ir ortogonalų (*Varimax*) pasukimus davė tapačius rezultatus. Visi šeši bendro pasitikėjimo skalės teiginiai buvo priskirti pirmam faktoriui. Tačiau iš septynių atsargumo skalės teiginių buvo identifikuoti trys problemiški teiginiai (P4, P5 ir P6). Šie teiginiai turėjo mažesnius už 0,2 ribą pradinis bendrumus (atitinkamai 0,169, 0,55 ir 0,101) ir bendrumus po ištraukimo (atitinkamai 0,185, 0,067, 0,141). Taip pat 4, 5 ir 6 teiginių faktorių svoriai nesiekė rekomenduotinų 0,4 (Field, 2009), todėl šie teiginiai buvo pašalinti iš analizės (priedas Nr. 5, 2 lentelė).

Atliekant pakartotinę faktorinę analizę pašalinus problemiškus P4, P5 ir P6 teiginius, buvo ištraukti du faktoriai, kurių bendra ištraukta dispersija buvo 36,62%. Visi šeši bendro pasitikėjimo skalės teiginiai priklausė pirmam faktoriui, o likę keturi atsargumo skalės teiginiai priklausė antram

faktoriui (priedas Nr. 5, 3 lentelė). Atsargumo skalės keturių paliktų teiginių vidinio suderinamumo matas (Cronbach α) buvo 0,627, kas yra daugiau už pradinį. Vadovaujantis šiais rezultatais, keturių atsargumo skalės teiginių įverčių vidurkis buvo naudojami kaip atsargumo matas tolimesnėje duomenų analizėje.

2.2.4 Scenarijai

Modeliuojant pagal Kosugi ir Yamagishi (1998, cit. pagal Yamagishi, 2011) ir Stroub (2008) atliktus tyrimus, buvo sukurti trys trumpi scenarijai aprašantys tris skirtingus asmenis tam tikroje situacijoje (priedas Nr. 4). Atsižvelgiant į tai, kad viktimologinių ir kriminologinių tyrimų duomenimis, dažniausiai nusikalstamą veiką įvykdo būtent vyrai (Uscila, 2005), visi scenarijai aprašo tik vyrus. Kiekvienas scenarijus turi tris patikimumo informacijos apie pagrindinį veikėją pobūdžio manipuliavimo variantus - neigiama informacija rodo jo nepatikimumą praeityje (*siekia būti aptarnautas be eilės, meta šiukšles gatvėje, staigia lenkia kitą mašiną sudarydamas avaringą situaciją*), teigiama informacija rodo jo patikimumą praeityje (*užleidžia kitą žmogų be eilės, pakelia šiukšles, praleidžia kitą, nekantrų vairuotoją*), ir papildomos informacijos nebuvimas (*kontrolinė grupė*). Perskaičius scenarijų buvo prašoma įvertinti, kokia yra tikimybė nuo 0 iki 100, kad aprašomas veikėjas dabartinėje situacijoje pasielgs patikimai. Atsakymas į šį klausimą yra įtarumo dėl galimos apgaulės (situacinio įtarumo) įvertis kiekvienam iš scenarijų. Žemesnis įvertis rodo didesnę situacinį įtarumą.

Toliau kiekvienas iš scenarijų buvo papildomas manipuliuojant pagrindinio veikėjo teikiamų parodymų rūšį. Prie kiekvieno scenarijaus buvo pateikiamas vienas iš galimų variantų: veikėjas prisipažino padaręs nusikalstamą veiką; veikėjas dalyvauja nusikalstamos veikos tyrime, bet neigia savo kaltę; veikėjas teikia parodymus - liudija (kontrolinė grupė). Perskaičius pratęsimą, pavyzdžiui „*dabar vyras yra policijos nuovadoje, dėl šiuo metu tiriamo įvykio, nesusijusio su prieš tai buvusia situacija. Kalbėdamas su pareigūnais, vyras pasakoja viską, ką žino apie šiuo metu tiriamą įvykį*“ (priedas Nr. 4), buvo prašoma įvertinti kokia yra tikimybė nuo 0 iki 100, kad aprašomo veikėjo žodžiai yra patikimi (parodymų patikimumo vertinimas). Taip pat buvo papildomai pateikiamas vienas priverstino pasirinkimo klausimas, kuriame buvo prašoma pasirinkti kas yra labiau tikėtina, kad šis asmuo meluoja arba kad jis sako tiesą (parodymų patikimumo vertinimo sprendimas). Abu klausimai yra laikomi parodymų patikimumo vertinimo įverčiais, nors vienas iš jų parodo nuomonę, o kitas labiau atspindi sprendimą / pasirinkimą.

2.3 Tyrimo eiga

Siekiant palengvinti instrumentų naudojimą ir pasiekti daugiau tiriamųjų, tyrimas buvo atliekamas elektroniniu būdu. Pirmame tyrimo puslapyje buvo pateikiama informuoto sutikimo forma, kuri buvo laikoma pasirašyta, tiriamajam paspaudus mygtuką *toliau* (priedas Nr. 2). Siekiant išvengti išankstinio tiriamųjų įtarumo lygio kėlimo, buvo nurodytas koreguotas pagrindinis tyrimo tikslas - civilinės visuomenės Lietuvoje įvertinimas.

Iš pradžių buvo prašoma užpildyti trumpą demografinį klausimyną, nurodant lytį, amžių, studijų įstaigą ir pakopą. Toliau buvo pateiktos pasitikėjimo ir atsargumo skalės, kurių teiginiai buvo automatiškai pateikiami kartu atsitiktine tvarka. Taip pat kiekvienas iš tiriamųjų buvo atsitiktine tvarka skiriamas į vieną iš trijų patikimumo informacijos pobūdžio grupių taip, kad kiekvienas tiriamasis perskaitytų tris skirtingų veikėjų, bet vienodo pobūdžio patikimumo informaciją turinčius aprašymus. Visi scenarijai buvo pateikiami atsitiktine tvarka. Atitinkamas scenarijaus papildymas buvo pateikiamas atsitiktine tvarka iš karto, po kiekvieno scenarijaus, užtikrinant, kad kiekvienas tiriamasis kiekvienoje iš trijų informacijos pobūdžio grupių pateiktų parodymų patikimumo vertinimo sprendimus visuose trijuose (prisipažinimo, neigimo ir liudininko) kontekstuose. Užbaigus tyrimą ekrane buvo pateikiama informacija apie tikrąjį tyrimo tikslą ir galimybes sužinoti tyrimo rezultatus (priedas Nr. 2).

3. Tyrimo rezultatai

Matuotų kintamųjų - bendro pasitikėjimo skalės vidurkių, atsargumo skalės vidurkių, trijų scenarijų situacinio įtarumo įverčių, parodymų patikimumo tikimybių įverčių ir dichotominio parodymų patikimumo vertinimo sprendimų, aprašomoji statistika yra pateikiama priede Nr. 6.

3.1 Bendro pasitikėjimo ryšys su atsargumu

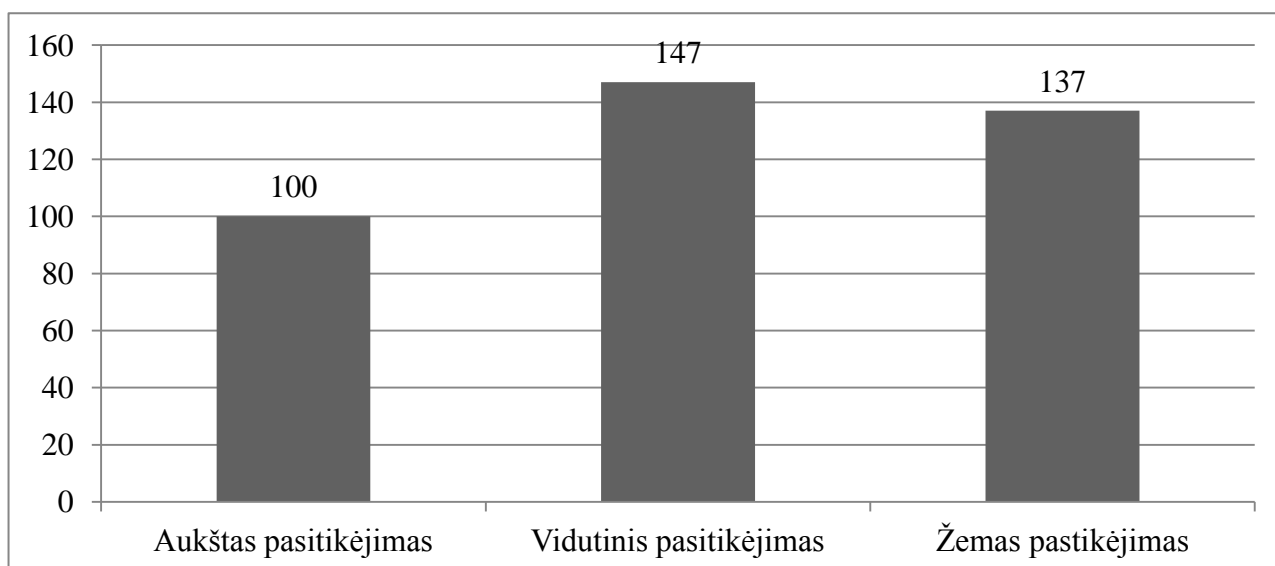
Siekiant patikrinti pirmąją hipotezę (**H1: Bendras pasitikėjimas ir atsargumas yra susiję, bet nėra tapatūs konstruktai**) ir atsižvelgiant į SPSS 20.0 programos apribojimus buvo atlikta tiriamoji faktorinė analizė pagrindinių ašių metodu įtraukiant visus abiejų skalių teiginius ir automatiškai apskaičiuojant ištrauktų faktorių skaičių. Ši analizė buvo plačiau aprašoma nagrinėjant naudojamų skalių validumą. Tiek prieš atsargumo teiginių pašalinimą tiek ir po jo, analizės metu buvo ištraukti du faktoriai, vienam iš kurių priklausė pasitikėjimo skalės teiginiai, o kitam - atsargumo skalės teiginiai. Šis rezultatas leidžia teigti, jog *bendras pasitikėjimas kitais ir atsargumas nėra tapatūs konstruktai*. Faktorių svoriai prieš ir po atsargumo teiginių pašalinimo yra pateikiami priede Nr. 5, 2 ir 3 lentelėse.

Siekiant iširti ryšį tarp bendro pasitikėjimo ir atsargumo, buvo apskaičiuota konstrukto tarpusavio koreliacija dviem skirtingais atvejais. Pirmuoju atveju buvo naudojami tiriamosios faktorinės analizės metu ištrauktų faktorių po atsargumo teiginių pašalinimo įverčiai, apskaičiuoti regresijos būdu. Atsižvelgiant į normalumo prielaidų pažeidimą ($S-W_{\text{pasitikėjimas}} = 0,990$, $df = 384$, $p = 0,013$; $S-W_{\text{atsargumas}} = 0,991$, $df = 384$, $p = 0,016$), buvo apskaičiuotas Spearman'o rho koreliacijos koeficientas. Apskaičiuotas koeficientas rodo statistiškai reikšmingą neigiamą ryšį: *mažėjant pasitikėjimo faktoriaus įverčiui - didėja atsargumo faktoriaus įvertis* ($r_s = -0,458$, $p = 0,000$). Šio ryšio stiprumas yra gana stiprus (Field, 2009). Antruoju atveju buvo naudojami skalių vidurkiai. Taip pat atsižvelgiant į normalumo prielaidų pažeidimą ($S-W_{\text{pasitikėjimas}} = 0,989$, $df = 384$, $p = 0,006$; $S-W_{\text{atsargumas}} = 0,981$, $df = 384$, $p = 0,000$) taip pat buvo apskaičiuotas Spearman'o rho koreliacijos koeficientas. Apskaičiuotas koeficientas rodo statistiškai reikšmingą neigiamą ryšį: *mažėjant pasitikėjimui - didėja atsargumas* ($r_s = -0,28$, $p = 0,000$), tačiau ryšio stiprumas šiuo atveju yra silpnas (Field, 2009). Nors skirtingais būdais apskaičiuotų bendro pasitikėjimo ir atsargumo įverčių ryšio stiprumas skiriasi, pats ryšis yra neigiamas ir statistiškai reikšmingas abiem atvejais. **Taigi, vadovaujantis tiriamosios faktorinės analizės ir koreliacijų rezultatais, galima teigti, kad pirmoji hipotezė yra patvirtinta.**

Papildant pirmosios hipotezės tyrimą, ir siekiant atlikti pirmosios užduoties antrąją dalį, t. y. nustatyti ar galima išskirti tiriamųjų grupes pagal bendro pasitikėjimo ir atsargumo lygius, buvo atliktas dvejų žingsnių klasterinė analizė naudojant logaritminių tikimybių metodą atstumo nustatymui ir Bėjaus informacinį kriterijų klasterių skaičiaus nustatymui abiemis kintamiesiems, bendram pasitikėjimui ir atsargumui, kartu. Šis metodas yra tinkamas, nes ieško natūraliai susidarančių grupių duomenyse ir automatiškai apskaičiuoja geriausiai duomenis atspindintį šių grupių skaičių (Sarstedt, Mooi, 2014). Analizės metu buvo išskirti penki klasteriai, tačiau klasterių kokybė buvo nepakankama tolesniam nagrinėjimui, nes neviršijo 0,5 ribos. Vadovaujantis šiuo rezultatu, galima teigti, jog imtyje nebuvo stebimas natūralus tiriamųjų pasiskirstymas į grupes pagal pasitikėjimo ir atsargumo lygius.

Taip pat siekiant paruošti duomenys tolesniam naudojimui išskiriant pasitikėjimo ir atsargumo lygius buvo atliktos dvejų žingsnių klasterinės analizės naudojant logaritminių tikimybių metodą atstumo nustatymui ir Bėjaus informacinį kriterijų klasterių skaičiaus nustatymui, atskirai kiekvienam kintamajam.

Bendro pasitikėjimo atveju buvo išskirti tris klasteriai: pirmas - žemo pasitikėjimo (26%, $M_{pasitikėjimas} = 3,08$); antras - vidutinio pasitikėjimo (38,3%, $M_{pasitikėjimas} = 4,33$); trečias - aukšto pasitikėjimo (35,7%, $M_{pasitikėjimas} = 5,49$). Išskirtų klasterių kokybė buvo pakankamai gera (0,7), nes viršija 0,5 ribą.

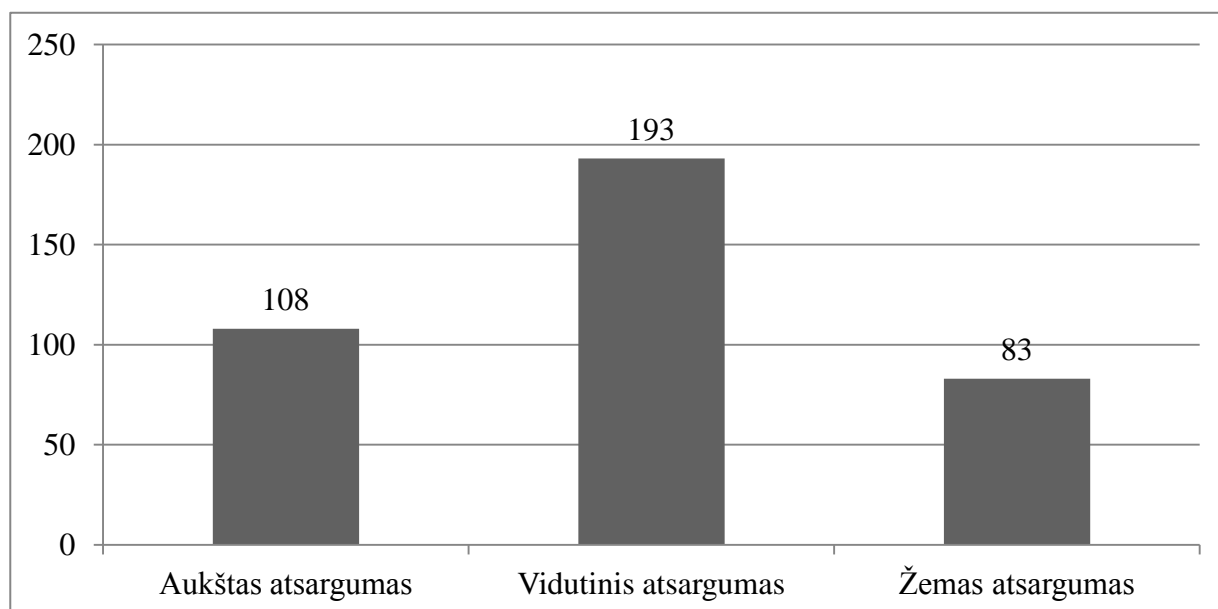
5 pav. Pasitikėjimo klasterių dydis, asmenų skaičius ($N = 384$)

Atsižvelgiant į pasitikėjimo kintamojo skirstinio normalumo prielaidos pažeidimą ($S-W = 0,989$, $df = 384$, $p = 0,006$) ir dispersijos homogeniškumo prielaidos išlaikymą ($Levene F(1, 392) = 1,728$, $p = 0,189$), klasterių palyginimui buvo naudojamas Kruskalio-Valio kriterijus. Rezultatas parodė, kad pasitikėjimo lygis išskirtuose klasteriuose skiriasi statistiškai reikšmingai ($H(2) = 338,218$, $p = 0,000$). *Post hoc* Mano-Vitnio kriterijaus testai su Bonferroni korekcija parodė, kad pasitikėjimo lygis statistiškai reikšmingai skiriasi tarp visų trijų klasterių ($Mdn_{žemas} = 3,17$, $Mdn_{vidutinis} = 4,33$, $Mdn_{aukštas} = 5,33$):

- aukštas-vidutinis - $U = 0$, $z = -14,601$, $p = 0,000$, efekto dydis $r = -0,93$;
- aukštas-žemas - $U = 0$, $z = -13,177$, $p = 0,000$, efekto dydis $r = -0,86$;
- vidutinis-žemas - $U = 0$, $z = -13,374$, $p = 0,000$, efekto dydis $r = -0,79$.

Šie rezultatai rodo, kad imtyje stebimas gana aiškus tiriamųjų pasiskirstymas į tris skirtingus bendro pasitikėjimo lygius. Šis natūralus tiriamųjų pasiskirstymas nurodantis jų pasitikėjimo lygį buvo naudojamas tolimesnėje duomenų analizėje.

Atsargumo atveju taip pat buvo išskirti trys klasteriai: pirmas - aukšto atsargumo (28,1%, $M_{atsargumas} = 6,23$); antras - vidutinio atsargumo (50,3%, $M_{atsargumas} = 4,96$); trečias - žemo atsargumo (21,6%, $M_{atsargumas} = 3,52$). Išskirtų klasterių kokybė buvo pakankamai gera (0,7), nes viršija 0,5 ribą.

6 pav. Atsargumo klasterių dydis, asmenų skaičius ($N = 384$)

Atsižvelgiant į atsargumo kintamojo skirstinio normalumo prielaidos pažeidimą ($S-W = 0,981$, $df = 384$, $p = 0,000$) ir dispersijos homogeniškumo prielaidos pažeidimą ($Levene F(2, 381) = 9,879$, $p = 0,000$), klasterių palyginimui buvo naudojamas Kruskalio-Valio kriterijus. Rezultatas parodė, kad atsargumo lygis išskirtuose klasteriuose skiriasi statistiškai reikšmingai ($H(2) = 323,92$, $p = 0,000$). *Post hoc* Mano-Vitnio kriterijaus testai su Bonferroni korekcija parodė, kad atsargumo lygis statistiškai reikšmingai skiriasi tarp visų trijų klasterių ($Mdn_{žemas} = 3,75$, $Mdn_{vidutinis} = 5$, $Mdn_{aukštas} = 6,25$):

- aukštas-vidutinis - $U = 0$, $z = -14,469$, $p = 0,000$, efekto dydis $r = -0,83$;
- aukštas-žemas - $U = 0$, $z = -11,918$, $p = 0,000$, efekto dydis $r = -0,86$;
- vidutinis-žemas - $U = 0$, $z = -13,26$, $p = 0,000$, efekto dydis $r = -0,8$.

Šių analizių rezultatai rodo, kad imtyje stebimas gana aiškus tiriamųjų pasiskirstymas į tris skirtingus atsargumo lygius. Šis natūralus tiriamųjų pasiskirstymas, nurodantis jų atsargumo lygį, buvo naudojamas tolimesnėje duomenų analizėje.

3.2 Bendro pasitikėjimo, atsargumo ir patikimumo informacijos ryšys su situacinio įtarumo lygiu

Siekiant patikrinti antrąją hipotezę (**H2: Atsargumas ir vertinamo asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdis turi didesnę poveikį įtarumo dėl galimos apgaulės (situacinio įtarumo) lygio kitimui aukštesnio pasitikėjimo atveju**), buvo taikomi tris duomenų analizės būdai.

Pirma naudojant Kruskalio-Valio kriterijų buvo apskaičiuoti situacinio įtarumo įverčių skirtumai trejose asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdžio grupėse (teigiamos informacijos, neigiamos informacijos ir kontrolinė) Antra, buvo apskaičiuotas tiesinės regresijos modelis kur situacinio įtarumo įvertis buvo laikomas priklausomu kintamuoju, o pasitikėjimas, atsargumas, ir patikimumo informacijos pobūdis - nepriklausomais kintamaisiais. Trečia, tas pats regresinis modelis, kur situacinio įtarumo įvertis buvo laikomas priklausomu kintamuoju, o atsargumas ir patikimumo informacijos pobūdis - nepriklausomais kintamaisiais, buvo tikrinamas atskirai kiekvienoje iš trijų skirtingų pasitikėjimo lygių grupių. Šie analizės būdai buvo pasirinkti dėl kintamųjų skirstinių normalumo prielaidų pažeidimų, kurie neleistų atlikti tinkamos dispersinės analizės, ir jų tarpusavio ryšių teisiškumo.

Atsižvelgiant į normalumo prielaidos pažeidimą ($S-W_{scenarijus1} = 0,954$, $df = 384$, $p = 0,000$; $S-W_{scenarijus2} = 0,964$, $df = 384$, $p = 0,000$; $S-W_{scenarijus3} = 0,941$, $df = 384$, $p = 0,000$) ir į tai, kad

atliktos trijų scenarijų duomenų transformacijos nepriartino skirstinių prie normaliųjų, priklausomuoju kintamuoju buvo pasirinktas antrojo scenarijaus situacinio įtarumo įvertis, nes šio skirstinio duomenys buvo artimiausi normaliajam skirstiniui: asimetrijos koeficientas 0,038 (SE = 0,125) ir eksceso -1,018 (SE = 0,248). Antrojo scenarijaus situacinio įtarumo įverčių dažnių histograma su normalaus pasiskirstymo kreive yra pateikiama priede Nr. 6, 1 pav.

Kruskaliao-Valio kriterijaus situacinio įtarumo įverčio lygio skirtumų teigiamos ir neigiamos informacijos ir kontrolinėje grupėse palyginimui parodė, kad situacinio įtarumo įverčio lygis eksperimentinėse grupėse skiriasi statistiškai reikšmingai ($H(2) = 20,222$, $p = 0,000$). *Post hoc* Mano-Vitnio kriterijaus testai su Bonferroni korekcija parodė, kad situacinio įtarumo įverčio lygis statistiškai reikšmingai skiriasi tarp teigiamos ir neigiamos informacijos grupių ($Mdn_{teigiama} = 59$, $Mdn_{neigiama} = 40$; $U = 5545,0$, $z = -4,475$, $p = 0,000$, efekto dydis $r = -0,27$) ir tarp teigiamos informacijos ir kontrolinės grupės ($Mdn_{teigiama} = 59$, $Mdn_{kontrolinė} = 50$; $U = 6537,5$, $z = -2,704$, $p = 0,007$, efekto dydis $r = -0,17$). Tačiau tarp neigiamos informacijos ir kontrolinės grupių statistiškai reikšmingas skirtumas nebuvo rastas ($Mdn_{kontrolinė} = 50$, $Mdn_{neigiama} = 40$; $U = 7228,0,0$, $z = -1,727$, $p = 0,084$). Šie rezultatai rodo, kad atsižvelgiant į tai jog tyrime naudojamo situacinio įtarumo įverčio didesnis lygis rodo mažesnę situacinio įtarumo lygį, galima teigti, jog teigiamos informacijos pateikimas yra susijęs su situacinio įtarumo mažėjimu, o jokios informacijos nepateikimas ir neigiamos informacijos pateikimas - vienodai mažina situacinį įtarumą.

Vadovaujantis patikimumo informacijos pobūdžiu ir išskirtomis pasitikėjimo ir atsargumo lygių grupėmis buvo sukurti šeši nepriklausomi dvejetainiai pseudo kintamieji (*dummy coding*):

1. teigiamos informacijos grupė prieš kontrolinės informacijos grupę,
2. neigiamos informacijos grupė prieš kontrolinės informacijos grupę,
3. aukšto atsargumo lygis prieš vidutinio atsargumo lygį,
4. žemo atsargumo lygis prieš vidutinio atsargumo lygį,
5. aukšto pasitikėjimo lygis prieš vidutinio pasitikėjimo lygį,
6. žemo pasitikėjimo lygis prieš vidutinio pasitikėjimo lygį.

Visi apskaičiuotų tiesinės regresijos modelių standartizuotų likučių skirstiniai buvo apytikriai normalūs su švelnia asimetrija, o standartizuotų likučių priklausomybės nuo prognozuojamos reikšmės sklaidos diagramos nerodė jokių ypatybių žymiai pažeidžiančių regresijos prielaidas. Multikolinearumo visose modeliuose nebuvo rasta ($VIF > 4$), o regresijos paklaidų nepriklausomybės įverčiai taip pat buvo tinkami ($D-W_{bendras} = 2,076$; $D-W_{aukštas\ pasitikėjimas}$

= 2,058; $D-W_{vidutinis\ pasitikėjimas} = 2,211$; $D-W_{žemas\ pasitikėjimas} = 1,949$). Todėl apskaičiuoti modeliai buvo tinkami tolesniam nagrinėjimui.

Bendro regresijos modelio (N = 384) rezultatai (lentelė 1) parodė, kad dalyvaujant visiems įtrauktiems kintamiesiems šis modelis statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įvertį ($R^2 = 0,11$, $F(6, 377) = 8,925$, $p = 0,000$). Buvo rasta, kad palyginus su kontroline grupe teigiamo pobūdžio patikimumo informacija statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įverčio didėjimą ($\beta = 9,253$, $p = 0,006$). Atsižvelgiant į tai, kad didesnis situacinio įtarumo įvertis atspindi mažesnę įtarumą, šis rezultatas rodo, kad *teigiamos informacijos pateikimo atveju situacinis įtarumas mažėja*. Taip pat buvo rasta, kad palyginus su kontroline grupe neigiamo pobūdžio patikimumo informacija statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įverčio mažėjimą ($\beta = -7,117$, $p = 0,033$). Atsižvelgiant į tai, kad didesnis situacinio įtarumo įvertis atspindi mažesnę įtarumą, šis rezultatas rodo, kad *neigiamos informacijos pateikimo atveju situacinis įtarumas didėja*. Nagrinėjant atsargumo lygio poveikį, buvo nustatyta, kad palyginus su vidutinio atsargumo lygiu, didesnis atsargumas statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įverčio mažėjimą ($\beta = -9,13$, $p = 0,005$). Atsižvelgiant į tai, kad didesnis situacinio įtarumo įvertis atspindi mažesnę įtarumą, šis rezultatas rodo, kad *didesnio atsargumo atveju, situacinis įtarumas didėja*. Kiti koeficientai buvo statistiškai nereikšmingi (1 lentelė).

1 lentelė. *Bendro tiesinės regresijos modelio koeficientai*

Modelis	Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	p
	B	Standartinė paklaida	Beta		
Konstanta	47,994	3.268		14.685	.000
Teigiama informacija	9,253	3.344	.155	2.767	.006
Neigiama informacija	-7,117	3.321	-.120	-2.143	.033
Žemas atsargumas	6,021	3.509	.088	1.716	.087
Aukštas atsargumas	-9,130	3.245	-.146	-2.814	.005
Žemas pasitikėjimas	-5,487	3.507	-.086	-1.565	.119
Aukštas pasitikėjimas	4,352	3.180	.074	1.369	.172

Regresijos modelio rezultatai **aukštojo pasitikėjimo** grupėje (N = 137) parodė, kad dalyvaujant visiems įtrauktiems kintamiesiems šis modelis statistiškai reikšmingai prognozuoja

situacinio įtarumo įvertį ($R^2 = 0,129$, $F(4, 132) = 6,054$, $p = 0,000$). Buvo rasta, kad palyginus su kontroline grupe teigiamo pobūdžio patikimumo informacija statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įverčio didėjimą ($\beta = 15,909$, $p = 0,007$). Atsižvelgiant į tai, kad didesnis situacinio įtarumo įvertis atspindi mažesnę įtarumą, šis rezultatas rodo, kad *teigiamos informacijos pateikimo atveju, situacinis įtarumas mažėja*. Taip pat buvo rasta, kad žemas pasitikėjimas statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įverčio didėjimą ($\beta = 12,433$, $p = 0,021$). Atsižvelgiant į tai, kad didesnis situacinio įtarumo įvertis atspindi mažesnę įtarumą, šis rezultatas rodo, kad *mažesnio atsargumo atveju, situacinis įtarumas mažėja*. Kiti koeficientai buvo statistiškai nereikšmingi (2 lentelė).

2 lentelė. Tiesinės regresijos modelio koeficientai aukšto pasitikėjimo klasteryje

Modelis	Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	p
	B	Standartinė paklaida	Beta		
Konstanta	46.775	4.875		9.595	.000
Žemas atsargumas	12.433	5.327	.199	2.334	.021
Aukštas atsargumas	-11.763	6.096	-.166	-1.930	.056
Teigiama informacija	15.909	5.854	.255	2.717	.007
Neigiama informacija	-1.211	5.533	-.020	-.219	.827

3 lentelė. Tiesinės regresijos modelio koeficientai vidutinio pasitikėjimo klasteryje

Modelis	Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	p
	B	Standartinė paklaida	Beta		
Konstanta	56.863	4.533		12.545	.000
Žemas atsargumas	.314	5.750	.005	.055	.957
Aukštas atsargumas	-10.086	5.303	-.157	-1.902	.059
Teigiama informacija	-1.212	5.353	-.021	-.226	.821
Neigiama informacija	-17.911	5.606	-.303	-3.195	.002

Regresijos modelio rezultatai **vidutinio pasitikėjimo** grupėje (N = 147) parodė, kad dalyvaujant visiems įtrauktiems kintamiesiems šis modelis statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įvertį ($R^2 = 0,084$, $F(4, 142) = 4,334$, $p = 0,002$). Buvo rasta, kad palyginus su kontroline grupe neigiamo pobūdžio patikimumo informacija statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įverčio mažėjimą ($\beta = -17,911$, $p = 0,002$). Atsižvelgiant į tai, kad didesnis situacinio įtarumo įvertis atspindi mažesnį įtarumą, šis rezultatas rodo, kad *neigiamos informacijos pateikimo atveju, situacinis įtarumas didėja*. Kiti koeficientai buvo statistiškai nereikšmingi (3 lentelė).

Regresijos modelio rezultatai **žemo pasitikėjimo** grupėje (N = 100) parodė, kad dalyvaujant visiems įtrauktiems kintamiesiems šis modelis statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įvertį ($R^2 = 0,065$, $F(4, 95) = 2,724$, $p = 0,034$). Buvo rasta, kad teigiamo pobūdžio patikimumo informacija statistiškai reikšmingai prognozuoja situacinio įtarumo įverčio didėjimą ($\beta = 15,301$, $p = 0,016$). Atsižvelgiant į tai, kad didesnis situacinio įtarumo įvertis atspindi mažesnį įtarumą, šis rezultatas rodo, kad *teigiamos informacijos pateikimo atveju, situacinis įtarumas mažėja*. Kiti koeficientai buvo statistiškai nereikšmingi (4 lentelė).

4 lentelė. Tiesinės regresijos modelio koeficientai žemo pasitikėjimo klasteryje

Modelis	Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	p
	B	Standartinė paklaida	Beta		
Konstanta	38.868	4.966		7.827	.000
Žemas atsargumas	.698	8.128	.009	.086	.932
Aukštas atsargumas	-5.807	5.524	-.109	-1.051	.296
Teigiama informacija	15.301	6.260	.263	2.444	.016
Neigiama informacija	-3.519	6.175	-.062	-.570	.570

Aukšto pasitikėjimo grupėje tiriamas regresinis modelis paaiškino 12,9% situacinio įtarumo įverčio dispersijos, vidutinio pasitikėjimo lygio klasteryje - 8,4%, o žemo pasitikėjimo klasteryje - tik 6,5%. Todėl galima teigti, kad šis modelis yra labiau tinkamas prognozuoti situacinio įtarumo įvertį aukšto pasitikėjimo grupėje, nes mažėjant pasitikėjimo lygiui mažėja ir modelio efekto dydis (R^2).

Apibendrinant pateiktų analizių rezultatus, galima teigti, jog visų pirma, atsargumas ir vertinamo asmens patikimumą nurodanti informacija turi poveikį įtarumo dėl galimos apgaulės (situacinio įtarumo) lygio kitimui: teigiamo pobūdžio informacijos pateikimas ir mažesnis atsargumas - stiprina situacinį įtarumą, o neigiamo pobūdžio informacijos pateikimas ir didesnis atsargumas - jį stiprina. Tačiau šių faktorių svarba ir poveikio stiprumas situacinio įtarumo lygio kitimui yra skirtingas kiekvienoje pasitikėjimo lygio grupėje. **Atsižvelgiant į šiuos rezultatus, galima teigti, jog antroji hipotezė yra patvirtinta.**

3.3 Pateikiamų parodymų rūšies ryšis su parodymų patikimumo vertinimu

Siekiant patikrinti trečiąją hipotezę (**H3: Pateikiamų parodymų rūšis turi įtakos šios rūšies parodymų patikimumo vertinimui; socialiniu neapibrėžtumu nepasižyminti parodymų rūšis (prisipažinimas) yra vertinama kaip labiau patikima, nei socialinių neapibrėžtumu pasižyminčios parodymų rūšys (neigimas ir liudijimas)**) ir atsižvelgiant į skirstinių normalumo prielaidos pažeidimą ir į tai, jog parodymų rūšies kintamasis buvo kaitomas kiekvienam tiriamajam, patikimumo vertinimų palyginimui buvo naudojamas neparametrinis kartotinių bandymų dispersinės analizės atitikmuo - Friedmano testas.

Friedmano medianų palyginimo testo rezultatai parodė, kad parodymų patikimumo vertinimai prisipažinimo, neigimo ir liudijimo atvejais skiriasi statistiškai reikšmingai ($Mdn_{prisipažinimas} = 66,5$, $Mdn_{neigimas} = 50$, $Mdn_{liudininkas} = 51,5$; $\chi^2(2, N = 384) = 99,587$, $p = 0,000$), o Kendall konkordancijos koeficientas 0,13 rodo pakankamai ryškius skirtumus tarp trijų kontekstų. Tolesnių kontekstų porų palyginimų rezultatai Wilcoxon'o testą su Bonferroni korekcija parodė, kad skirtumai tarp visų trijų kontekstų yra statistiškai reikšmingi ($Z_{neigimas-prisipažinimas} = -9,85$, $p_{neigimas-prisipažinimas} = 0,000$; $Z_{liudininkas-prisipažinimas} = -4,54$, $p_{liudininkas-prisipažinimas} = 0,000$; $Z_{liudininkas-neigimas} = -7,721$, $p_{liudininkas-neigimas} = 0,000$). Šie rezultatai rodo, kad parodymu, kai asmuo prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką, patikimumas buvo vertinamas aukščiau nei liudijimo ar neigimo atvejais, o liudijimo patikimumas - aukščiau už parodymu, kai asmuo neigia padaręs nusikalstamą veiką. Tai reiškia, kad išlaikant vertintojo bruožų galimos įtakos vertinimui pastovumą, prisipažinimų patikimumas buvo vertinamas aukščiausiai, o neigimų - žemiausiai. **Todėl vadovaujantis šiais rezultatais galima teigti, kad trečioji hipotezė yra patvirtinta.**

3.4 Situacinio įtarumo ryšys su parodymų patikimumo vertinimu

Siekiant patikrinti ketvirtąją hipotezę (**H4: Mažesnis situacinis įtarumas yra susijęs su aukštesniu parodymų patikimumo vertinimu**) buvo naudojami keli duomenų analizės būdai:

Spearman'o rho koreliacijos koeficientas ir logistinė regresija. Atsižvelgiant į tai, kad tyrimo metu buvo renkami tiek tolydus tiek ir dichotominis skirtingų parodymų rūšių patikimumo įverčiai - parodymų patikimumo vertinimas ir parodymų patikimumo vertinimo sprendimas, pirmiausiai buvo apskaičiuota taškinė biserijinė koreliacija tarp šių įverčių. Tiriant jų tarpusavio ryšį buvo siekiama nuspręsti ar jie gali būti naudojami tam pačiam konstruktui - parodymų patikimumo vertinimui - apibrėžti, priklausomai nuo pasirinkto duomenų analizės metodo prielaidų. Analizės rezultatai parodė kad visais atvejais ryšys yra teigiamas, statistiškai reikšmingas ($r_{pb-prisipažinimas} = 0,596$, $p = 0,000$; $r_{pb-neigimas} = 0,564$, $p = 0,000$; $r_{pb-liudijimas} = 0,522$, $p = 0,000$) ir pakankamai stiprus (Field, 2009), nors ir nevysiškai sutampantis, t. y. didėsnis parodymų patikimumo vertinimas yra susijęs su sprendimu, jog asmuo sako tiesą. Vadovaujantis šiais rezultatais abu parodymų patikimumo įverčiai buvo laikomi tinkamais naudoti tolimesnėje analizėje.

Atsižvelgiant į skirstinių normalumo prielaidos pažeidimus buvo apskaičiuotas Spearman'o rho koreliacijos koeficientas tarp situacinio įtarumo įverčio ir parodymų patikimumo įverčiu kiekvienos rūšies parodymų vertinimo atveju (prisipažinimas, neigimas, ir liudijimas). Apskaičiuotas koeficientas parodė statistiškai reikšmingą teigiamą ryšį tarp kintamųjų visose kontekstuose ($r_s-prisipažinimas = 0,127$, $p = 0,013$; $r_s-neigimas = 0,348$, $p = 0,000$; $r_s-liudininkas = 0,292$, $p = 0,000$). Šie rezultatai rodo, kad didėjant situacinio įtarumo įverčiui (t. y. mažėjant situaciniam įtarumui) - didėja visų trijų rūšių parodymų patikimumo įvertis. Sąlyginai stipriausias ryšys buvo rastas tarp situacinio įtarumo ir neigimo konteksto.

Ketvirtoji hipotezė taip pat buvo tikrinama naudojant logistinės regresijos modelį ir nagrinėjant kiekvienos rūšies parodymų vertinimo duomenis atskirai. Logistinės regresijos metodas yra tinkamas, kai priklausomas kintamasis yra dichotominis, o nepriklausomi kintamieji yra nominaliniai ir kiekybiniai neatsižvelgiant į normalumo prielaidos pažeidimus (Field, 2009). Priklausomas kintamasis modelyje buvo dichotominis atitinkamos rūšies parodymų patikimumo įvertinimas, o nepriklausomas kintamasis buvo situacinio įtarumo įvertis. Vadovaujantis Hosmer ir Lemeshow modelio tinkamumo kriterijumi $p > 0,05$, modelis buvo tinkamas visų trijų parodymų rūšių patikimumo vertinimo duomenims ir galėjo būti nagrinėjamas toliau ($p_{prisipažinimas} = 0,973$; $p_{neigimas} = 0,287$; $p_{liudijimas} = 0,75$).

Prisipažinimo atveju tiriamas modelis nebuvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2(1, N = 384) = 2,151$, $p = 0,143$). Tačiau **neigimo** (5 lentelė) ir **liudijimo** (6 lentelė) **atvejais** modelis buvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2_{neigimas}(1, N = 384) = 16,58$, $p = 0,000$, Negelkerke $R^2 = 0,057$; $\chi^2_{liudijimas}(1, N = 384) = 10,514$, $p = 0,000$, Negelkerke $R^2 = 0,04$). Modelio klasifikavimo tikslumas neigimo atveju buvo 58,1%, o liudijimo atveju 72,7%. Vadovaujantis Valdo kriterijumi, situacinis įtarumas

($\beta_{neigimas} = 0,015$, $p = 0,000$; $\beta_{liudijimas} = 0,014$, $p = 0,001$) statistiškai reikšmingai prognozavo melo/tiesos sprendimo tikimybę vertinant tiek liudijimą tiek ir neigimo parodymų patikimumą. Vadovaujantis šiais rezultatais galima teigti, kad didėjant situacinio įtarumo įverčiui, tai yra mažėjant situaciniam įtarumui, didėja tikimybė, kad asmuo bus įvertintas, kaip sakantis tiesą ($\text{Exp}(\beta)_{neigimas} = 1,015$; $\text{Exp}(\beta)_{liudijimas} = 1,014$).

5 lentelė. Logistinės regresijos modelio koeficientai neigimo atveju

	B	S.E.	Wald	df	p	Exp(B)
Situacinio įtarumo įvertis	.015	.004	15.864	1	.000	1.015
Konstanta	-.525	.206	6.526	1	.011	.591

6 lentelė. Logistinės regresijos modelio koeficientai liudijimo atveju

	B	S.E.	Wald	df	p	Exp(B)
Situacinio įtarumo įvertis	.014	.004	10.272	1	.001	1.014
Konstanta	.365	.215	2.880	1	.090	1.441

Apibendrinant galima teigti, jog tiek koreliacijos tiek ir logistinės regresijos rezultatai rodo, kad mažėjant situaciniam įtarumui, tiek prisipažinimo ar neigimo parodymų tiek ir liudijimo patikimumo įvertis ir tikimybė, kad parodymai bus laikomi tiesa - didėja. Todėl galima teigti, kad ketvirtoji hipotezė yra patvirtinta.

3.5 Bendro pasitikėjimo, atsargumo, ir patikimumo informacijos ryšys su skirtingų rūšių parodymų patikimumo vertinimu

Siekiant patikrinti penktąją hipotezę (**H5: Bendras pasitikėjimas, atsargumas ir vertinamo asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdis yra labiau susiję su parodymų patikimumo vertinimo sprendimu, vertinant socialiniu neapibrėžtumu pasižyminčių pateikiamų parodymų rūšių patikimumą (neigimas, liudijimas), nei vertinant socialiniu neapibrėžtumu nepasižyminčių parodymų rūši (prisipažinimas)**) buvo apskaičiuoti tris dvejų žingsnių logistinės regresijos modeliai nagrinėjant kiekvienos parodymų rūšies duomenys

atskirai. Logistinės regresijos metodas yra tinkamas, kai priklausomas kintamasis yra dichotominis, o nepriklausomi kintamieji yra nominaliniai ir kiekybiniai neatsižvelgiant į normalumo prielaidos pažeidimus (Field, 2009).

Priklausomas kintamasis modeliuose buvo dichotominis melas/tiesa sprendimas. Nepriklausomi kintamieji modeliuose pirmame žingsnyje buvo pasitikėjimo skalės vidurkis, atsargumo skalės vidurkis ir patikimumo informacijos pobūdis, o antrame žingsnyje į modelį buvo įtraukiamas tolydus parodymo patikimumo įvertis, siekiant papildomai išskirti parodymų konteksto įtaką ir žinant kad tolydus patikimumo vertinimo įvertis nevisiškai atitiko patikimumo vertinimo dichotominio įverčio. Atsižvelgiant į tai, kad nagrinėjant visų rūšių parodymų patikimumo vertinimo duomenis pirmame žingsnyje į regresinį modelį įtraukiami kintamieji yra visiškai vienodi, tai suteikia galimybę palyginti skirtingų parodymų rūšių patikimumo vertinimo rezultatus.

Prisipažinimo atveju pirmame žingsnyje vadovaujantis Hosmer ir Lemeshow modelio tinkamumo kriterijumi $p > 0,05$ tiriamas modelis *nebuvo tinkamas duomenims* ($p = 0,02$). Taip pat pirmame žingsnyje modelis *buvo statistiškai nereikšmingas* ($\chi^2(4, N = 384) = 1,342, p = 0,854$). Tačiau įtraukus **antrame žingsnyje** (7 lentelė) tolydų parodymų patikimumo įvertį prisipažinimo atveju, kaip kintamąjį atspindintį parodymų konteksto pobūdį, vadovaujantis Hosmer ir Lemeshow modelio tinkamumo kriterijumi $p > 0,05$ tikrinamas modelis tapo tinkamas duomenims ($p = 0,547$) ir statistiškai reikšmingas ($\chi^2(5, N = 384) = 152,279, p = 0,000, \text{Negelkerke } R^2 = 0,498$). Modelio klasifikavimo tikslumas buvo 85,4%. Vadovaujantis Valdo kriterijumi, tik parodymų rūšis ($\beta = 0,081, p = 0,000$) turėjo statistiškai reikšmingą poveikį sprendimo melas ar tiesa tikimybei.

7 lentelė. *Logistinės regresijos modelio koeficientai prisipažinimo atveju (2 žingsnis)*

	B	S.E.	Wald	df	p	Exp(B)
Pasitikėjimas	.079	.163	.237	1	.626	1.083
Atsargumas	.139	.161	.747	1	.387	1.149
Grupė			.057	2	.972	
Teigiama informacija	.009	.388	.000	1	.982	1.009
Neigiama informacija	-.075	.397	.036	1	.850	.928
Prisipažinimas	.081	.010	69.597	1	.000	1.084
Konstanta	-4.273	1.372	9.691	1	.002	.014

Šis rezultatas parodo, kad didėjant parodymų patikimumo įverčiui didėja tikimybė, kad asmuo bus įvertintas kaip sakantis tiesą ($\text{Exp}(\beta) = 1,084$), t. y. sprendimą, kad parodymai yra tiesa nulemia parodymų priklausymas prisipažinimo rūšiai. Antrame žingsnyje kiti koeficientai buvo statistiškai nereikšmingi.

Neigimo atveju, pirmame žingsnyje vadovaujantis Hosmer ir Lemeshow modelio tinkamumo kriterijumi $p > 0,05$ tiriamas modelis buvo tinkamas duomenims ($p = 0,423$). Taip pat pirmame žingsnyje modelis buvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2(4, N = 384) = 17,58, p = 0,001$, Nagelkerke $R^2 = 0,06$). Modelio klasifikavimo tikslumas buvo 58,1%. Vadovaujantis Valdo kriterijumi, pasitikėjimas ($\beta = 0,234, p = 0,031$) ir neigiama patikimumo informacija ($\beta = -0,503, p = 0,05$) turėjo statistiškai reikšmingą poveikį sprendimo tikėti ar netikėti tikimybei: didėjant pasitikėjimui didėja tikimybė, kad asmuo bus įvertintas kaip sakantis tiesą ($\text{Exp}(\beta) = 1,263$), o pateikus neigiamo pobūdžio patikimumo informaciją, ši tikimybė mažėja ($\text{Exp}(\beta) = 0,605$). Šie rezultatai rodo, kad sprendimo dėl parodymų patikimumo, kai asmuo neigia padaręs nusikalstamą veiką, formavimuisi yra svarbus pasitikėjimo lygis ir neigiamos informacijos poveikis. Kiti koeficientai buvo statistiškai nereikšmingi (8 lentelė).

8 lentelė. *Logistinės regresijos modelio koeficientai neigimo atveju (1 žingsnis)*

	B	S.E.	Wald	df	p	Exp(B)
Pasitikėjimas	.234	.109	4.633	1	.031	1.263
Atsargumas	-.210	.108	3.770	1	.052	.811
Grupė			5.890	2	.053	
Teigiama informacija	.066	.259	.065	1	.799	1.068
Neigiama informacija	-.503	.256	3.848	1	.050	.605
Konstanta	.359	.838	.184	1	.668	1.432

Antrame žingsnyje modelis taip pat buvo tinkamas duomenims ($p = 0,180$) ir statistiškai reikšmingas ($\chi^2(5, N = 384) = 161,537, p = 0,000$, Nagelkerke $R^2 = 0,459$). Modelio klasifikavimo tikslumas buvo 78,1%. Vadovaujantis Valdo kriterijumi, parodymų rūšis ($\beta = 0,085, p = 0,000$) ir neigiama patikimumo informacija ($\beta = -0,642, p = 0,043$) turėjo statistiškai reikšmingą poveikį sprendimo tikėti ar netikėti tikimybei: didėjant parodymų patikimumo įverčiui didėja tikimybė, kad

asmuo bus įvertintas kaip sakantis tiesą ($\text{Exp}(\beta) = 1,089$), o pateikus neigiamo pobūdžio patikimumo informaciją, ši tikimybė mažėja ($\text{Exp}(\beta) = 0,526$). Šie rezultatai rodo, *kad kai yra atsižvelgiama į pačios parodymų rūšies poveikį sprendimui sprendimo dėl parodymų patikimumo, kai asmuo neigia padaręs nusikalstamą veiką, formavimui yra svarbus tik neigiamos informacijos poveikis.* Antrame žingsnyje kiti koeficientai buvo statistiškai nereikšmingi (9 lentelė).

9 lentelė. *Logistinės regresijos modelio koeficientai neigimo atveju (2 žingsnis)*

	B	S.E.	Wald	df	p	Exp(B)
Pasitikėjimas	.242	.132	3.335	1	.068	1.274
Atsargumas	-.037	.131	.078	1	.780	.964
Grupė			4.878	2	.087	
Teigiama informacija	-.103	.318	.106	1	.745	.902
Neigiama informacija	-.642	.317	4.095	1	.043	.526
Neigimas	.085	.010	71.016	1	.000	1.089
Konstanta	-4.558	1.135	16.139	1	.000	.010

Liudijimo atveju pirmame žingsnyje (10 lentelė) vadovaujantis Hosmer ir Lemeshow modelio tinkamumo kriterijumi $p > 0,05$ tiriamas modelis buvo tinkamas duomenims ($p = 0,471$). Taip pat pirmame žingsnyje modelis buvo statistiškai reikšmingas ($\chi^2(4, N = 384) = 14,674, p = 0,005$, Nagelkerke $R^2 = 0,054$). Modelio klasifikavimo tikslumas buvo 72,1%. Vadovaujantis Valdo kriterijumi, tik atsargumas ($\beta = -0,385, p = 0,002$) turėjo statistiškai reikšmingą poveikį sprendimo tikėti ar netikėti tikimybei: didėjant atsargumui mažėja tikimybė, kad asmuo bus įvertintas kaip sakantis tiesą ($\text{Exp}(\beta) = 0,68$). Šie rezultatai rodo, kad *sprendimo dėl parodymų patikimumo, kai asmuo liudija, formavimui yra svarbus tik atsargumas.*

Antrame žingsnyje modelis taip pat buvo tinkamas duomenims ($p = 0,783$) ir statistiškai reikšmingas ($\chi^2(5, N = 384) = 129,254, p = 0,000$, Nagelkerke $R^2 = 0,414$). Modelio klasifikavimo tikslumas buvo 81%. Vadovaujantis Valdo kriterijumi, tik parodymų konteksto pobūdis ($\beta = 0,075, p = 0,000$) turėjo statistiškai reikšmingą poveikį sprendimo tikėti ar netikėti tikimybei: didėjant parodymų patikimumo įverčiui didėja tikimybė, kad asmuo bus įvertintas kaip sakantis tiesą ($\text{Exp}(\beta) = 1,058$). Šie rezultatai rodo, *sprendimą, kad parodymai yra tiesa nulemia parodymų priklausimas liudijimo rūšiai.* Antrame žingsnyje kiti koeficientai buvo statistiškai nereikšmingi (11 lentelė).

10 lentelė. *Logistinės regresijos modelio koeficientai liudijimo atveju (1 žingsnis)*

	B	S.E.	Wald	df	p	Exp(B)
Pasitikėjimas	.021	.119	.032	1	.858	1.022
Atsargumas	-.385	.125	9.472	1	.002	.680
Grupė			3.074	2	.215	
Teigiama informacija	.301	.295	1.046	1	.306	1.352
Neigiama informacija	-.206	.278	.551	1	.458	.814
Konstanta	2.826	.967	8.539	1	.003	16.874

11 lentelė. *Logistinės regresijos modelio koeficientai liudijimo atveju (2 žingsnis)*

	B	S.E.	Wald	df	p	Exp(B)
Pasitikėjimas	.069	.142	.236	1	.627	1.072
Atsargumas	-.276	.148	3.447	1	.063	.759
Grupė			3.834	2	.147	
Teigiama informacija	.453	.353	1.646	1	.200	1.573
Neigiama informacija	-.214	.332	.417	1	.518	.807
Liudijimas	.075	.009	63.161	1	.000	1.078
Konstanta	-1.994	1.237	2.599	1	.107	.136

Visų trijų parodymų rūšių patikimumo vertinimo analizė rodo, kad *bendro pasitikėjimo, atsargumo ir asmens patikimumo informacijos faktoriai dalyvauja parodymų patikimumo sprendimo formavime tik neigimo ir liudijimo atvejais*, kas leidžia teigti, jog **penktoji hipotezė yra patvirtinta**. Tačiau reikia pabrėžti kad visais atvejais, nagrinėjamų parodymų rūšies vaidmuo nustelbia kitų kintamųjų įtaką.

4. Rezultatų aptarimas

Tyrimo metų gautų duomenų analizės rezultatai rodo, kad visos penkios iškeltos hipotezės buvo paremtos. Tačiau atsižvelgiant į kvaziekperimentinį tyrimo dizainą, tyrimo duomenų, taikomų statistinės analizės metodų apribojimus ir į pakankamai mažus regresinių modelių efekto dydžius, šie duomenų analizės rezultatai turi būti interpretuojami pakankamai atsargiai, labiau skatinant naujų įžvalgų ir tolesniems tyrimams skirtų hipotezių formulavimą, o ne vienareikšmių atsakymų teikimą.

4.1 Pasitikėjimo ir atsargumo sąryšis ir jų vaidmuo patikimumo vertinimui

Vienas iš šio tyrimo uždavinių buvo išnagrinėti bendro pasitikėjimo ir atsargumo konstrukty tarpusavio ryšį, atsižvelgiant į tai jog atsargumas, skirtingai nuo pasitikėjimo, yra vis dar gana mažai ištirtas. Šio tyrimo rezultatai bendrai atitinka Yamagishi (2011) pateikiamų tyrimų rezultatus. Tiriamosios faktorinės analizės metu bus išskirti du faktoriai, o ryšys tarp šių faktorių nors ir buvo pakankamai stiprus (-0,458 faktorių atveju ir -0,28 skalių atveju), tačiau nesiekė tokio lygio, kokio būtų galima tikėtis, šiems konstruktsams esant kraštutinėms vieno kontinuumo išraiškoms. Įdomu yra tai, jog nustatytas ryšys yra būtent neigiamo pobūdžio. Vadovaudamasis žmonių elgesio evoliucinio adaptyvumo logika, Yamagishi (2011) laikosi nuomonės, kad aukšto pasitikėjimo ir aukšto atsargumo derinys yra daug pranašesnis, nes užtikrina sėkmingą bendradarbiavimą socialinėje aplinkoje. Tai reikštų, kad šis derinys turėtų būti labiau paplitęs populiacijoje, nei mažiau adaptyvios naudos teikiantys deriniai (Axelrod, Hamilton, 1981; Buss, 2009). Tiek neigiamas koreliacinio ryšio pobūdis, rodantis, kad didesnis pasitikėjimas yra susijęs su mažesniu atsargumu, tiek ir tai, kad klasterinės analizės metu nebuvo išskirta natūraliai susidarančių grupių, rodo priešingą šiai minčiai vaizdą. Šis neatitikimas gali būti paaiškinamas vadovaujantis dviem perspektyvomis: pasitikėjimo ir atsargumo grupių išskyrimo ankstesniuose tyrimuose trūkumais (MacCallum, Zhang, Preacher, Rucker, 2002) ir šalių tarpkultūriniais skirtumais (Kuwabara, Vogt, Watabe, Komiya, 2014; Miller, Mitamura, 2003).

Pirma, psichologinių tyrimų praktika rodo, kad siekiant išskirti tam tikras grupes pagal kiekybinius kintamuosius yra dažnai taikomas skilimas pagal vidurkį arba medianą (MacCallum, Zhang, Preacher, Rucker, 2002). Šiuo atžvilgiu bendro pasitikėjimo ir atsargumo tyrimai nėra išimtis (Markoczy, 2003; Yamagishi, 2011). Toks priverstinio skirstymo į grupes metodas dažnai negali suteikti visos reikalingos informacijos, nes neatspindi tikrojo pasiskirstymo imtyje, o tik parodo dirbtinai sukurtas grupes (MacCallum, Zhang, Preacher, Rucker, 2002). Siekiant iširti asmenų pasiskirstymą, naudojant kiekybinius kintamuosius, šiame tyrime taikoma dvejų žingsnių

klasterinė analizė yra pranašesnė, nes leidžia nustatyti natūraliai imtyje susidarančias grupes, jų skaičius ir sudėtį (Sarstedt, Mooi, 2014). Taikant šį metodą, bendro pasitikėjimo atveju, imtyje buvo stebimas tyrimo dalyvių pasiskirstymas į tris grupes - žemo pasitikėjimo (26%), vidutinio pasitikėjimo (38,3%) ir aukšto pasitikėjimo (35,7%). Panašus pasiskirstymas buvo stebimas ir atsargumo atveju - žemo atsargumo (21,6%), vidutinio atsargumo (50,3%) ir aukšto atsargumo (28,1%). Nors šie klasterinės analizės rezultatai apibūdina tik tiriamąją imtį, jie atkreipia dėmesį į tai, kad ankstesniuose tyrimuose naudojamas dirbtinas dichotominis skirstymas tik į žemo ir aukšto pasitikėjimo ir atsargumo grupes gali būti nepakankamai tikslus ir neparodyti tikrojo šių konstrukto lygių paplitimo populiacijoje. Tiek pasitikėjimas, tiek ir atsargumas yra suvokiami kaip dinaminiai, o ne statiniai konstruktai (Yamagishi, 2011). Mokslinėje literatūroje nepavyko rasti tyrimų, kurie leistų daryti išvadas, jog pasitikėjimas ir atsargumas kinta netolygiai, dideliais šuoliais iš žemo lygio į aukštą ir atvirkščiai. Todėl sprendimų priėmimo ir kitų dėsningumų nustatymas tik aukšto ir žemo lygio atvejais, šie dėsningumai lieka neapibrėžti pakankamai didelei grupei asmenų. Pavyzdžiui šio tyrimo imtyje tiek pasitikėjimo tiek ir atsargumo atvejais, sąlyginai didžiausią asmenų grupę sudarė vidutinis lygis, kas yra įprasta normalaus konstrukto pasiskirstymo populiacijoje atveju. Atsižvelgiant į šiuos argumentus, jei yra reikalingas tiriamo konstrukto tolydžiojo įverčio skirstymas į grupes, yra tikslinga nagrinėti ne tik kraštutines išraiškas, bet taip pat ir vidutinį jo lygį.

Antra, tiek pasitikėjimo, tiek ir atsargumo lygis gali keistis priklausomai nuo asmens socialinio bendradarbiavimo patirties, jo ankstesnių sprendimų pasekmių (Cosmides, Barrett, Tooby, 2010). Todėl šių konstrukto kitimas kiekvienam asmeniui yra susijęs ir su bendromis visuomenės ir asmens socializacijos tendencijomis. Jungtinių Valstijų ir Japonijos kultūrų lyginamieji tyrimai rodo, kad turėdami panašų pasitikėjimo lygį, skirtingų šalių kultūros gali akivaizdžiai skirtis pagal atsargumo lygį (Miller, Mitamura, 2003). Naujesni tyrimai rodo, kad skirtis gali ne tik pasitikėjimo ir atsargumo lygiai, bet ir šiems konstrukto priskiriama svarba (Kuwabara, Vogt, Watabe, Komiya, 2014). Dauguma pasitikėjimo ir atsargumo konstrukto tyrimų yra atliekami Jungtinėse Valstijose ir Azijos regiono šalyse (Yamagishi, 2011). Todėl, dėl postkomunistinės istorijos ir vis dar besiformuojančios civilinės visuomenės, kurios vienas iš būdingųjų bruožų yra būtent pasitikėjimo kitais trūkumas, Lietuvoje (Norkus, 2008), šių dvejų konstrukto tarpusavio ryšys Lietuvos imtyje gali skirtis nuo kitų šalių duomenų.

Atsižvelgiant į neigiamą ryšio tarp bendro pasitikėjimo kitais ir atsargumo pobūdį, galima formuluoti prielaidą, kad pagrindinis atsargumo uždavinys yra apsaugoti asmenį nuo neapgalvotų sprendimų. Pavyzdžiui, šio tyrimo rezultatai, rodo, kad lyginant su kitais nagrinėtais faktoriais,

pagrindinį vaidmenį parodymų patikimumo sprendimo formavime, atsargumas atlieka tik kai yra vertinamas liudijimas, kai nėra papildomų pačios situacijos numatomų sprendimų, kaip pavyzdžiui prisipažinimo arba neigimo atvejais (Kassin, 2008). Panašus atsargumo vaidmuo taip pat yra matomas nagrinėjant ir situacinio įtarumo lygio pokyčių analizės rezultatus.

Viena iš pagrindinių Levine (2014) *tiesos-pagal-nutylėjimą* modelio idėjų yra tai, jog darant išvadas apie kitų asmenų patikimumą atspirties tašku yra laikoma tai, jog kiti asmenys sako tiesą, todėl galimybė kad kiti meluoja nėra svarstoma jei nėra aktyviai skatinamas įtarumas. Šiuo atveju įtarumas yra neužtikrintumas pirminiu sprendimu ir nurodo informacijos apdorojimo proceso buvimą. Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad formuojant tokį situacinį įtarumą dalyvauja tiek atsargumas tiek ir vertinamo asmens patikimumą nurodanti informacija, bet ne bendras pasitikėjimas kitais. Plačiau nagrinėjant įtarumo įtaką sprendimui tikėti ar netikėti, Kim ir Levine (2011) nustatė, kad įtarumo didinimas mažina tiesos šališkumą, t. y. tendenciją laikyti parodymus tiesa nepriklausomai nuo jų turinio. Šio tyrimo rezultatai paremia šių autorių išvadą. Mažesnis situacinis įtarumas buvo susijęs su aukštesniu pateikiamų parodymų patikimumo vertinimu tiek liudijimo, tiek ir neigimo padarius nusikalstamą veiką atvejais, t. y. kai pateikiama informacija buvo apdorojama.

4.2 Nagrinėtų faktorių sąryšių ypatumai

Vadovaujantis teorinėmis prielaidomis (Cosmides, Tooby, 2005; Yamagishi, 2011) ir eksperimentinių tyrimų rezultatais (Carter, Weber, 2010) šiam tyrimui buvo suformuluota hipotezė, kad jei aukštesnis pasitikėjimas yra geresnio informacijos apdorojimo pasekmė, tai atsargumas ir vertinamo asmens patikimumą nurodančios informacijos pobūdis gali turėti didesnę poveikį įtarumo dėl galimos apgaulės (situacinio įtarumo) lygio kitimui būtent aukštesnio pasitikėjimo atveju. Nors surinktų duomenų statistinės savybės neleido tiesiogiai iširti sąveikos tarp faktorių naudojant faktorinę dispersinę analizę, atliktos regresinės analizės rezultatai patvirtina šioje hipotezėje apibrėžiamas tendencijas. Pasitikėjimo, atsargumo ir patikimumo informacijos efekto didumas buvo pakankamai mažas visose pasitikėjimo lygių grupėse. Tačiau aukšto pasitikėjimo atveju, šių kintamųjų pokyčiai paaiškino beveik dvigubai daugiau situacinio įtarumo lygio pokyčio, nei žemo pasitikėjimo atveju (atitinkamai 12,9% ir 6,5% aukšto ir žemo pasitikėjimo atvejais, ir 8,4% vidutinio pasitikėjimo atveju). Šis rezultatas sutampa su Yamagishi (2011), Cosmides ir Tooby (1992) išvalgomis, jog labiau pasitikinčių asmenų kognityvinis apgaviko nustatymo mechanizmas veikia tiksliau, taip padedant jiems daugiau dėmesio skirti asmens patikimumą rodančiai informacijai. Todėl tikslesnių, informuotų ir nešališkų sprendimų, atrodo, būtų galima tikėtis būtent

iš aukštą pasitikėjimą rodančių asmenų. Tačiau ši išvada yra gana paviršutiniška, nes svarbu yra ne tik faktas jog informacija yra apdorojama, bet ir tai - kokia informacija yra apdorojama.

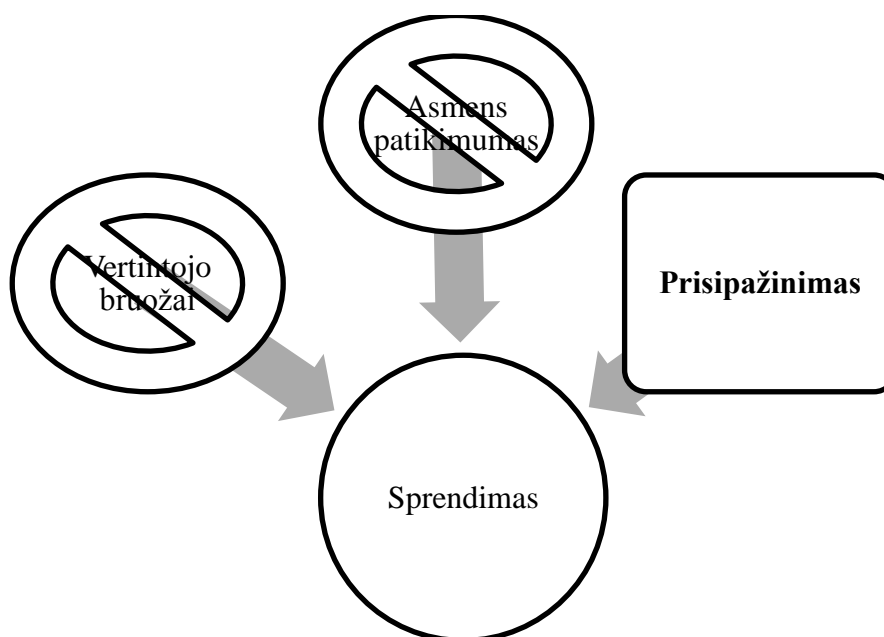
Reikia pabrėžti, kad šio tyrimo rezultatai rodo, jog aukšto pasitikėjimo atveju, situacinio įtarumo lygio pokyčiui, įtakos turi tik teigiama informacija ir žemesnis atsargumo lygis. Abu šie faktoriai mažina situacinį įtarumą. Tai reiškia, kad situacinio įtarumo lygis aukšto pasitikėjimo vertintojų grupėje galės tik mažėti, nes nei neigiamos informacijos pateikimas nei atsargumo lygio didinimas (faktoriai, skatinantys situacinio įtarumo lygį) nebuvo susiję su situacinio įtarumo lygio pokyčiais. Atsižvelgiant į *tiesos-pagal-nutylėjimą* modelio kontekstą (Levine, 2014), galima numatyti, kad aukšto pasitikėjimo grupei priklausantys vertintojai, apdorodami visą prieinamą informaciją, tik stiprins savo pirminį atspirties taško sprendimą - tikėti. Tai galėtų būti naudinga vertinant, pavyzdžiui, neigimo padarius nusikalstamą veiką parodymų rūšies patikimumą. Šiuo atveju, pačios parodymų rūšies charakteristikos sąlygoja stipriai išreikšto nepasitikėjimo vyravimą (Kassin, 2008). Toks nepasitikėjimo vyravimas buvo matomas ir šiame tyrime. Lyginant trijų parodymų rūšių patikimumo vertinimą galima buvo pamatyti, kad neigimo patikimumas buvo vertinamas žemiausiai, nepriklausomai nuo kitų faktorių. Taigi, dėmesio skirimas teigiamai informacijai galėtų sumažinti neigimo, kaip socialinio konteksto, įtaką šios rūšies parodymų patikimumo vertinimui. Didelė teigiamos informacijos svarba, tai pat būtų naudinga ir teisiniame, teisėsaugos kontekste, kur didžioji dalis prieinamos informacijos, apibūdinančios parodymus teikiančių, asmenį yra neigiamo arba mišraus pobūdžio.

Kita vertus, visais kitais atvejais, šis situacinio įtarumo lygio kitimas tik viena kryptimi (t. y. jo mažėjimas) stiprins išankstinį, informacijos apdorojimu nepagrįstą, sprendimą tikėti. Šio tyrimo metu nagrinėtų skirtingų rūšių parodymų patikimumo vertinimų rezultatai rodo, kad teigiama informacija nėra susijusi su didesne tikimybe nuspręsti, kad bet kurios rūšies parodymai yra tiesa. Tai leidžia daryti prielaidą, kad mažinant situacinį įtarumą, dėmesio skyrimas teigiamai informacijai padeda išvengti melo šališkumo (Kim, Levine, 2011), nestiprinant tiesos šališkumo. Panaši teigiamos informacijos įtaka situacinio įtarumo lygio kitimui buvo matoma ir žemo pasitikėjimo vertintojų grupėje, nors čia ji buvo mažiau svarbi nei aukšto pasitikėjimo atveju ($R^2 = 6,5\% < R^2 = 12,9\%$). Įdomu yra tai, jog priešingai nei aukšto ir žemo pasitikėjimo lygio grupėse, šio tyrimo metu vidutinio pasitikėjimo lygio vertintojų grupėje, situacinio įtarumo lygio kitimui, buvo svarbi tik neigiama informacija. Taigi, jei aukšto ir žemo pasitikėjimo grupėse situacinis įtarumas, veikiamas teigiamos informacijos, gali tik mažėti, vidutinio pasitikėjimo grupėje, veikiamas neigiamos informacijos, jis gali tik didėti. Vidutinio atsargumo grupėse vyraujančios informacijos apdorojimo tendencijos, kaip ir atsargumo vaidmuo patikimumo vertinimo sprendimuose, yra

beveik neištirtos, todėl yra gana sudėtinga paaiškinti stebimus rezultatus. Tačiau stebimi skirtumai pabrėžia būtinumą tyrimuose skirti dėmesį ir šiai grupei.

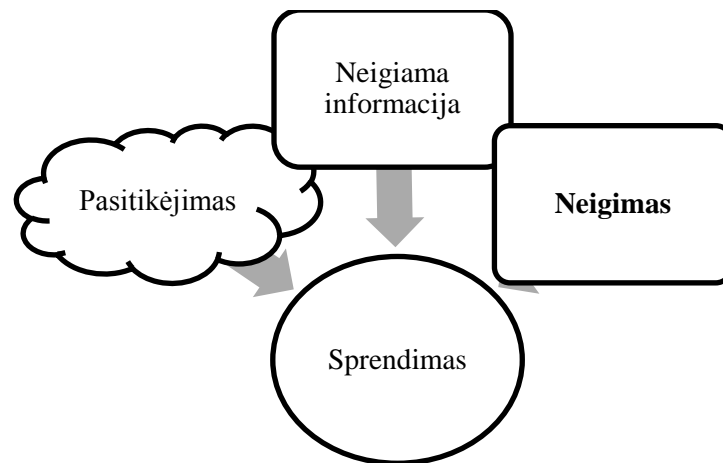
4.3 Skirtingų parodymų rūšių patikimumo vertinimo dėsningumai

Vienas iš pagrindinių ir aiškiausiai matomų šio tyrimo rezultatų yra ryškus pateikiamų parodymų rūšies, kaip socialinio konteksto, vaidmuo jų patikimumo vertinime. Prisipažinimo atveju, parodymų rūšį nurodantis kintamasis buvo vieninteliu statistiškai reikšmingai sprendimą prognozuojančiu faktoriumi. Parodymų rūšies vaidmuo nenustelbė tik neigiamos informacijos vaidmens neigimo padarius nusikalstamą veiką patikimumo vertinime. Tačiau šiuo atveju, neigiamos informacijos vaidmuo nepakeičia parodymų rūšies, kaip socialinio konteksto, sąlygojamo sprendimo abejoti neigimo patikimumu, o tik jį stiprina. Kaip ir buvo manoma, prisipažinimo patikimumas buvo vertinamas aukščiausiai, o neigimo patikimumas - žemiausiai. Tačiau kitų dvejų parodymų patikimumo vertinimą formuojančių faktorių vaidmuo skyrėsi priklausomai nuo parodymų rūšies. Pavyzdžiui, prisipažinimo atveju, nei vertintojo bruožai (pasitikėjimas ir atsargumas), nei asmens patikimumo informacija neturėjo įtakos sprendimo formavimuisi (7 pav.). Galima teigti, jog prisipažinimo patikimumo vertinimo sprendimas remiasi tik pačios parodymų rūšies (socialinio konteksto) sąlygojamu sprendimu - neabejoti parodymu patikimumu. Šiuo atveju, situacinio įtarumo formavimasis nėra skatinamas ir informacijos padorojimas nėra vykdomas. Taigi, tiek vertintojo bruožai, tiek ir asmens patikimumą rodanti informacija, dalyvaujantys informacijos apdorojimo procese, šiuo atveju neturi įtakos sprendimui.

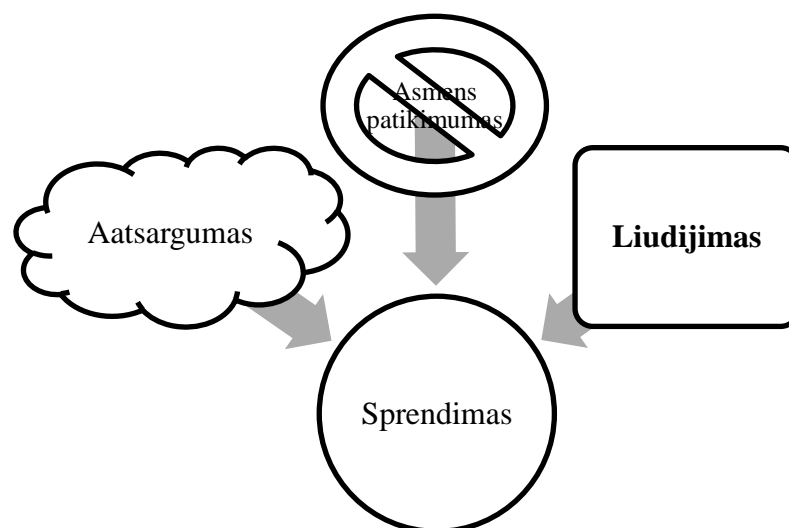

7 pav. Parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimo modelis prisipažinimo atveju

Neigimo atveju, svarbus buvo neigiamos informacijos, kuri stiprino šiai parodymų rūšiai būdingo sprendimo - laikyti neigimą nepatikimu - formavimąsi, vaidmuo. Šios tyrimo rezultatai negali nurodyti ar neigiama informacija inicijuoja situacinį įtarumą, ar tiesiog prisideda prie pačios parodymų rūšies bruožų sąlygojamo įtarumo. Tačiau, apgaviko nustatymo mechanizmo veikimą apibrėžiančios sąlygos (Cosmides, Barrett, Tooby, 2010) labiau palaiko antrojo varianto - įtarumo palaikymo, o ne inicijavimo - tikėtinumą. Pasitikėjimo lygis taip pat dalyvavo sprendimo formavime, nors jo vaidmuo nebuvo toks ryškus, kaip neigiamos informacijos (8 pav.). Taigi galima teigti, kad neigimo atveju yra aktyviai vykdomas informacijos apdorojimas, tačiau pagrindinis dėmesys yra skiriamas būtent neigiamai informacijai. Kaip jau buvo minėta, neigiamos informacijos vaidmuo šiuo atveju tik sustiprina, pačios parodymų rūšies sąlygojamą sprendimą, skatinant situacinio įtarumo, t. y. abejojimo neigimo patikimumu, formavimąsi.

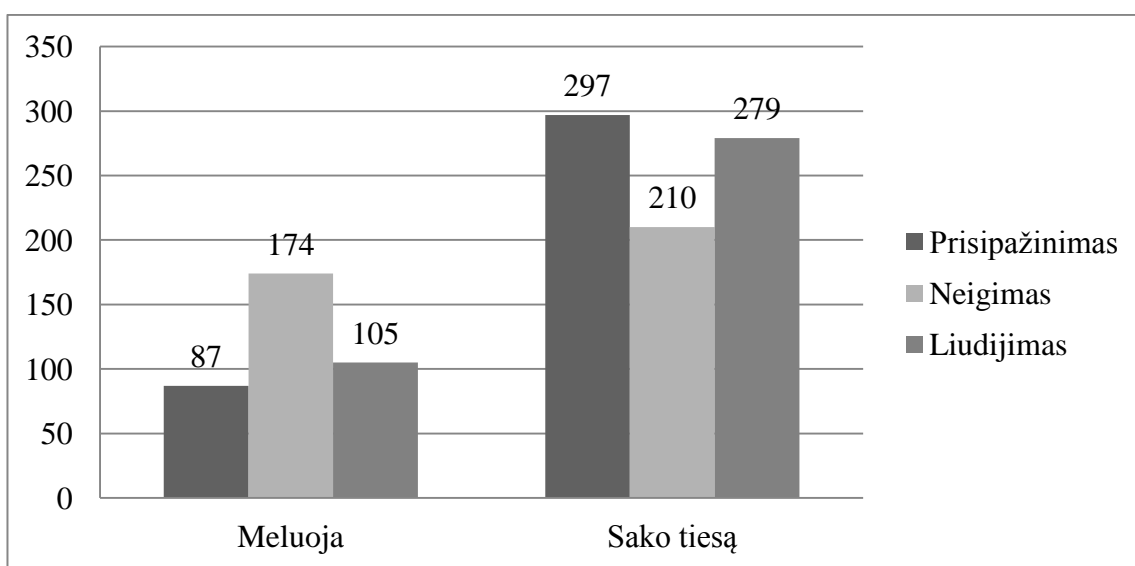
8 pav. Parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimo modelis neigimo atveju

9 pav. Parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimo modelis liudijimo atveju

Liudijimo patikimumo vertinimo atveju, svarbiausią vaidmenį sprendimo formavimuisi, kaip ir prisipažinimo atveju, turėjo pateikiamų parodymų rūšis. Tačiau taip pat buvo galima pamatyti ir atsargumo vaidmenį šios parodymų rūšies parodymų patikimumo vertinime (9 pav.).

Įdomu yra tai, jog nepriklausomai nuo parodymų rūšies, dauguma vertintojų vis dėlto laikė parodymus patikimais (10 pav.). Pavyzdžiui 297 iš 384 tiriamųjų buvo linkę vertinti prisipažinimą, kaip tiesą. Neigimo bei liudijimo atveju parodymai buvo vertinami kaip mažiau patikimi, bet laikyti juos patikimais vis dėlto nusprendė atitinkamai 210 ir 279 tiriamieji. Toks tiriamųjų elgesys patvirtina Levine (2014) *tiesos-pagal-nutylėjimą* modelio prielaidą, jog parodymų laikymas tiesa pagal nutylėjimą yra atspirties taškas formuojant sprendimą apie jų patikimumą.

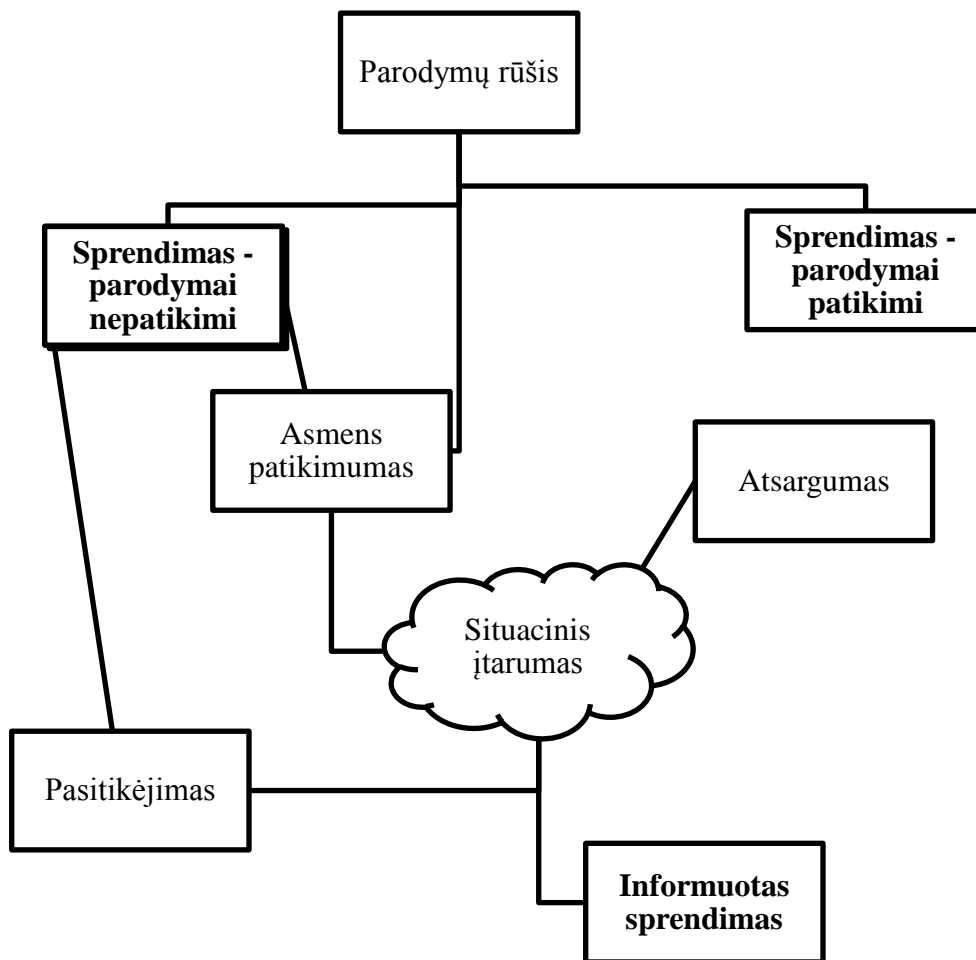

10 pav. *Parodymų patikimumo vertinimo sprendimai (N = 384)*

Nagrinėjant parodymų rūšies, asmens patikimumo informacijos apdorojimo, vertintojo pasitikėjimo ir atsargumo bruožų tarpusavio ryšius, parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimosi modelio kontekste, buvo išskirti bendri šių sprendimo formavimosi dėsniai, pateikiant jų hipotetinį teorinį modelį (4 pav.). Atsižvelgiant į tyrimo duomenų analizės rezultatus, šis modelis gali būti patikslintas (11 pav.):

- priklausomai nuo parodymų rūšies yra galimi trys sprendimo priėmimo formavimosi keliai;
- **prisipažinimo atveju**, nesant socialiniam neapibrėžtumui, informacijos apdorojimo procesas nėra inicijuojamas, todėl asmens patikimumo informacija, pasitikėjimas ir atsargumas neturi įtakos sprendimams ir prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką yra laikomas patikimu pagal nutylėjimą (galimas tiesos šališkumas, dėl informacijos apdorojimo trūkumo);

- **neigimo atveju**, sprendimas tikėti pagal nutylėjimą, gali būti pakeistas į sprendimą nepasitikėti, dėl pačių parodymų rūšies įtakos, o ypač esant neigiamai asmens patikimumą nurodančiai informacijai ir žemesniam pasitikėjimo lygiui (galimas melo šališkumas, dėl informacijos apdorojimo trūkumo);
- **liudijimo atveju**, ypač esant aukštesniam atsargumui, yra vertinama asmens patikimumo informacija, kas sąlygoja tarpinio kintamojo - situacinio įtarumo lygio - kitimą reguliuojant galimo tiesos arba melo šališkumo atsiradimą; šiuo atveju, dalyvaujant pasitikėjimui yra formuojamas informuotas sprendimas.

11 pav. Patikslintas parodymų patikimumo vertinimo sprendimų modelis

Šie išskirti hipotetiniai dėsniniai remiasi tik pirminiais empiriniais duomenimis, gautais tyrimo metu, todėl turėtų būti laikomi ne išvadomis, o teorinėmis prielaidomis padedančiomis suformuluoti hipotezes tolimesnėms tyrimams.

4.4 Tyrimo apribojimai ir ateities perspektyvos

Šis tyrimas turi keletą svarbių apribojimų. Visų pirma, tyrimo dalyviai buvo renkami patogių netikimybinio būdu, leidžiant laisvai pasirinkti ar pasinaudoti kvietimu dalyvauti tyrime. Tai galėjo sąlygoti imties nereprezentatyvumą pasitikėjimo ir atsargumo konstrukto atžvilgiu, nes labiau pasitikintys asmenys būtų buvę labiau linkę pasinaudoti kvietimu sudalyvauti tyrime. Šis tyrimas buvo vykdomas elektroniniu būdu. Nors toks tyrimo būdas leido surinkti pakankamai didelę imtį ir palengvinti visų instrumentų pateikimą, stimulų manipuliavimą, jis neleido užtikrinti atsakymų kokybės ir tiesioginės pagalbos suteikimą iškilus klausimams užduočių atlikimo metu.

Kitą apribojimų grupę sudaro su tyrime naudojamais instrumentais susiję klausimai. Mokslinėje literatūroje yra pastebimas akivaizdus patikimų atsargumą matuojančių instrumentų trūkumas. Dauguma egzistuojančių instrumentų matuoja ne tiek atsargumą, kaip informacijos apdorojimo svarbą, kiek paranojiškumą ar įtarumą, kurie yra suvokiami, kaip pasitikėjimo atvirkštinė išraiška (Butcher, 2009). Tačiau pasitikėjimo tyrimų teorinės prielaidos ir šio tyrimo duomenys rodo, kad pasitikėjimas, atsargumas ir įtarumas yra susiję bet skirtingi konstruktai. Šiame tyrime naudojama atsargumą matuojanti skalė dar nėra pakankamai išstobulinta. Skalės patikimumas labai svyruoja priklausomai nuo vertimo, todėl literatūroje galima rasti įvairių jos variantų (Markoczy, 2003; Stroub, 2008; Yamagishi, 2011). Atsižvelgiant į tai, nebuvo stebėtina, kad ir šiame tyrime siekiant užtikrinti skalės patikimumą, keletas teiginių buvo pašalinti iš tolesnės duomenų analizės.

Manipuliuojamiems stimulams pateikti, šiame tyrime buvo naudojami scenarijai. Nors jie buvo modeliuojami pagal panašiuose tyrimuose naudojamus instrumentus (Kosugi, Yamagishi, 1998, cit. pagal Yamagishi, 2011; Stroub, 2008), jie neatspindi tikrojo gyvenimo įvairovės. Šio tyrimo atveju, visose scenarijuose figūravo tik vyrai. Taip pat nebuvo kontroliuojami veikėjo veiksmo tipas, amžius, rasė, tautybė, ir kiti demografiniai faktoriai, kurie potencialiai gali turėti įtakos asmens patikimumo vertinimui. Pavyzdžiui, nors dauguma asmenų darančius nusikalstamas veikas yra vyrai (Uscila, 2005), to paties negalima teigti apie parodymus teikiančius ir parodymus vertinančius asmenis, o tikrame gyvenime pasitikėjimas yra neatsiejamas nuo įvairių socialinių vertinamo asmens ir vertintojo charakteristikų, kaip pavyzdžiui priklausimas tai pačiai ar kitai socialinei grupei vertintojo atžvilgiu, įtakos (Kramer & Carnevale, 2001).

Dar vieną šio tyrimo apribojimo grupę sudaro gautų duomenų statistinės savybės, kurios labai apribojo taikomų statistinė analizės metodų pasirinkimą. Šiuo atveju, norint nustatyti kodėl surinktų duomenų skirstiniai statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo normaliųjų, reiktų atskiro tyrimo. Taigi, atsižvelgiant į šios tyrimo apribojimus ir tyrimo rezultatus, galima pateikti šias ateities tyrimų perspektyvas:

- siekiant skatinti pasitikėjimo at atsargumo konstruktų ir jų sąveikos tyrimus yra reikalinga sukurti patikimesnį instrumentą matuojanti atsargumą, kaip informacijos apdorojimo svarbą;
- atsižvelgiant į skirtumus tarp pasitikėjimo kaip vidinio įsitikinimo arba nuomonės, ir sprendimo pasitikėti kaip pasitikėjimo elgesio išraiškos, matuojant šį konstruktą yra reikalinga naudoti ne tik savistaba pagrįstą skalę, bet ir instrumentus leidžiančius įvertinti elgesį, pavyzdžiui pasitikėjimo žaidimus, tokius kaip kalinio dilema;
- siekiant nuodugniai ištirti skirtingų parodymų patikimumo vertinimo sprendimus ir amžiau, lyties ir kitų socialinių faktorių įtaką sprendimui, yra reikalinga modeliuoti scenarijus leidžiančius eksperimentiniu būdu kontroliuoti parodymus teikiančių asmenų demografines charakteristikas;
- tyrimams tinkamu scenarijų kūrimas taip pat turėtų atsižvelgti ne tik į parodymų rūšį (prisipažinimas, neigimas ar liudijimas), bet ir į nusikalstamos veikos, dėl kurios prisipažįsta, apie kurią liudija arba kurios įvykdymą neigia parodymus teikiantis asmuo;
- yra reikalinga nuodugniau išnagrinėti liudytojo parodymų patikimumo vertinimą, atsižvelgiant į tai, jog lyginant su kitais faktoriais šiam sprendimui didesnę įtaką turi atsargumas, nusakantis tik informacijos paieškos svarbą sprendimo priėmimui, bet neleidžiantis formuluoti prielaidų apie konkrečių sprendimo priėmimo dėsningumus;
- šio tyrimo rezultatai parodo bendroje populiacijos stebimus parodymų patikimumo vertinimo sprendimų formavimo dėsningumus, todėl nagrinėjant parodymų patikimumo vertinimo klausimą yra reikalinga ištirti teisinę ir teisėsaugos populiaciją siekiant įvertinti ar bendroje populiacijoje stebimi dėsningumai ir mechanizmai galioja tiesiogiai su šiuo klausimu susijusioje populiacijoje;
- faktorių, potencialiai turinčių įtaką parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimui, gausa ir teoriškai išskirti parodymų patikimumo vertinimo sprendimo formavimo dėsningumai sukuria gerą dirva struktūrinių lygčių modeliavimo taikymui šios srities tyrimuose.

5. Išvados

1. Bendras pasitikėjimas kitais ir atsargumas nėra tapatūs konstruktai, nors didėjant pasitikėjimui - atsargumas mažėja. Taip pat, imtyje nėra stebimas natūralus tiriamųjų pasiskirstymas į grupes, pagal pasitikėjimo ir atsargumo lygius.
2. Atsargumas ir vertinamo asmens patikimumą nurodanti informacija turi skirtingą poveikį įtarumo dėl galimos apgaulės (situacinio įtarumo) lygio kitimui, kiekvienoje pasitikėjimo lygio grupėje. Tačiau visose grupėse yra matoma, kad teigiamo pobūdžio informacijos pateikimas ir mažesnis atsargumas stiprina situacinį įtarumą, o neigiamo pobūdžio informacijos pateikimas ir didesnis atsargumas - jį stiprina.
3. Išlaikant vertintojo bruožų galimos įtakos pastovumą, pateikiamų parodymų rūšis turi įtakos parodymų patikimumo vertinimui, nes prisipažinimai yra laikomi labiausiai patikimais, o neigimai - mažiausiai patikimais.
4. Mažėjantis situacinis įtarumas yra susijęs su aukštesniu parodymų patikimumo vertinimu ir parodymų laikymu tiesa, tiek prisipažinimo ar neigimo, tiek ir liudijimo atvejais.
5. Bet kurios parodymų rūšies vaidmuo patikimumo vertinimo sprendimo formavime nustelbia kitų faktorių įtaką. Šis efektas yra ypač ryškus prisipažinimo padarius nusikalstamą veiką atveju, nes bendro pasitikėjimo, atsargumo ir asmens patikimumo informacijos faktorių vaidmuo parodymų patikimumo sprendimo formavime yra matomas tik neigimo ir liudijimo atvejais.

Literatūra

- Axelrod, R., Hamilton, W. D. (1981). The evolution of cooperation. *Science*, 211, 1390-1396.
- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Finkenauer, C., Vohs, K. D. (2001). Bad is stronger than good. *Review of General Psychology*, 5(4), 323-370.
- Bond, C. F., DePaulo, B. M. (2006). Accuracy of deception judgments. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 214-234.
- Buss, D. M. (2009). *Evolutionary psychology: the new science of the mind* (3rd leid.). Boston, MA: Pearson / Allyn and Bacon.
- Butcher, J. (2009). *Oxford handbook of personality assessment*. New York: Oxford University Press.
- Carter, N. L., Weber, J. M. (2010). Not Pollyannas higher generalized trust predicts lie detection ability. *Social Psychological and Personality Science*, 1(3), 247-279.
- Castelfranchi, C., Falcone, R. (2010). *Trust theory: A socio-cognitive and computational model*. New York, NY: Wiley.
- Cosmides, L. (1989). The logic of social exchange: Has natural selection shaped how humans reason? Studies with the Wason selection task. *Cognition*, 31, 187-276.
- Cosmides, L., Tooby, J. (1992). Cognitive adaptations for social exchange. Esantis J. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby (Mont.), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* (psl. 163-228). New York, NY: Oxford University Press.
- Cosmides, L., Tooby, J. (2005). Neurocognitive adaptations designed for social exchange. Esantis D. M. Buss (Mont.), *The handbook of evolutionary psychology* (psl. 584-627). Hoboken, NJ: Wiley.
- Cosmides, L., Barrett, C., Tooby, J. (2010). Adaptive specializations, social exchange, and the evolution of human intelligence. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107, 9007-9014.
- Čėsniėnė, I., Diržytė, A. (2005). Psychological evaluation of children's eyewitness testimonies in criminal law. *Jurisprudence*, 67(59), 39-45.

- DePaulo, B. M., Lindsay, J. J., Malone, B. E., Muhlenbruck, L., Charlton, K., Cooper, H. (2003). Cues to deception. *Psychological Bulletin*, 129(1), 74-118.
- Edelstein, R. S., Luten, T. L., Ekman, P., Goodman, G. S. (2006). Detecting lies in children and adults. *Law and Human Behavior*, 30, 1-10.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS: (and sex and drugs and rock 'n' roll)* (3rd leid.). Los Angeles: SAGE publications.
- Garrido, E., Masip, J., Herrero, C. (2004). Police officers' credibility judgments: Accuracy and estimated ability. *International Journal of Psychology*, 39(4), 254-275.
- Gazal-Ayal, O., Tor, A. (2012). The innocence effect. *Duke Law Journal*, 62(2), 339-401.
- Global Deception Research Team. (2006). A world of lies. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(1), 60-74.
- Granhag, P. A., Vrij, A. (2005). Deception detection. Esantis N. Brewer, & K. D. Williams (Mont.), *Psychology and law: An empirical perspective* (psl. 43-92). New York: Guilford Press.
- Harris, P. L., Nunez, M., Brett, C. (2001). Let's swap: Early understanding of social exchange by British and Nepali children. *Memory and Cognition*, 29(5), 757-764.
- Hill, C., Memon, A., & McGeorge, P. (2008). The role of confirmation bias in suspect interviews: A systematic evaluation. *Legal & Criminological Psychology*, 13(2), 357-371.
- Kassin, S. M. (2008). The psychology of confessions. *Annual Review of Law and Social Science*, 4, 193-217.
- Kassin, S. M., Meissner, C. A., Norwick, R. J. (2005). "I'd know a false confession if I saw one": a comparative study of college students and police investigators. *Law and Human Behavior*, 211-227.
- Kim, R. K., Levine, T. R. (2011). The effect of suspicion on deception detection accuracy: Optimal level or opposing effects. *Communication Reports*, 42(2), 51-62.
- Kosugi, M., Yamagishi, T. (1998). General trust and judgments of trustworthiness. [In Japanese]. *The Japanese Journal of Psychology*, 69(5), 349-357.

- Kramer, R. M., Carnevale, P. J. (2001). Trust and intergroup negotiation. Esantis R. Brown, & S. Gaertner (Mont.), *Blackwell handbook of social psychology: Intergroup processes* (psl. 431-450). Malden, MA: Balckwell Publishers.
- Kuwabara, K., Vogt, S., Watabe, M., Komiya, A. (2014). Trust, cohesion, and cooperation after early versus late trust violations in two-person exchange. *Social Psychology Quarterly*, 77(4), 344-360.
- Leo, R. A., Ofshe, R. J. (1998). Consequences of false confessions: Deprivations of liberty and miscarriages of justice in the age of psychological interrogation. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 88(2), 429-496.
- Levine, T. R. (2014). Truth-Default Theory (TDT): A theory of human deception and deception detection. *Journal of Language and Social Psychology*, 1-15.
doi:10.1177/0261927X14535916
- Levine, T. R., Feeley, T. H., McCornack, S. A., Hughes, M., Harms, C. M. (2005). Testing the effects of nonverbal behavior training on accuracy in deception detection. *Western Journal of Communication*, 69(3), 203-217.
- Levine, T. R., Kim, R. K., Blair, J. P. (2010). (In) accuracy at detecting true and false confessions and denials: An initial test of a projected motive model of veracity judgments. *Human Communication Research*, 36(1), 82-102.
- Levine, T. R., Park, H. S., McCornack, S. A. (1999). Accuracy in detecting turths and lies: Documenting the "veracity effect". *Communication Monographs*, 66(2), 125-144.
- MacCallum, R. C., Zhang, S., Preacher, K. J., Rucker, D. D. (2002). On the practice of dichotomization of quantitative variables. *Psychological Methods*, 7(1), 19-40.
- Markoczy, L. (2003). Trust but verify: Distinguishing distrust from vigilance. *Academy of Management Conference*.
- Meissner, C. A., Kassin, S. M. (2002). "He's guilty!": investigator bias in judgments of truth and deception. *Law and Human Behavior*, 26(5), 469-480.
- Miller, A. S., Mitamura, T. (2003). Are surveys on trust trustworthy? *Social Psychology Quarterly*, 66(1), 62-70.

- Montoro, A., Shih, P. C., Roman, M., Molina, A. M. (2014). Spanish adaptation of Yamagishi General Trust Scale. *Anales de Psicología*, 30(1), 302-307.
- Nahari, G. (2012). Elaborations on credibility judgments by professional lie detectors and laypersons: Strategies of judgment and justification. *Crime & Law*, 18(6), 576-577.
- Norkus, Z. (2008). *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?: Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu: Mokslinė monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Park, H. S., Levine, T. R., McCornack, S. A., Morrison, K., Ferrara, M. (2002). How people really detect lies. *Communication Monographs*, 69(2), 144-157.
- Porter, S., Yuille, J. C., Lehman, D. R. (1999). The nature of real, implanted, and fabricated memories for emotional childhood events. *Law and Human Behavior*, 23(5), 517-537.
- Robinson, P. H., Darley, J. M. (2007). Intuitions of injustice: Implications for criminal law and justice policy. *South Californian Law Review*, 81(1), 1-68.
- Rotter, J. B. (1967). A new scale for the measurement of interpersonal trust. *Journal of Personality*, 35(4), 651-665.
- Sarstedt, M., Mooi, E. (2014). Chapter 9. Cluster analysis. Esantis M. Sarstedt, & E. Mooi, *A concise guide to market research* (psl. 273-324). Berlin: Springer.
- Simpson, J. A. (2007). Psychological foundations of trust. *Current Directions in Psychological Science (Wiley-Blackwell)*, 16(5), 264-268.
- Stone, V. E., Cosmides, L., Tooby, J., Kroll, N., Knight, R. T. (2002). Selective impairment of reasoning about social exchange in a patient with bilateral limbic system damage. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 99(17), 11531-11536.
- Stroub, K. J. (2008). *Trust and cheater-detection: evolved cognitive mechanisms for social exchange*. [Unpublished master's thesis]. Williamsburg, VA: University of William and Mary.

- Sugiyama, L., Tooby, J., Cosmides, L. (2002). Cross-cultural evidence of cognitive adaptations for social exchange among the Shiwiar of Ecuadorian Amazonia. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 99, 11537-11542.
- Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. *The Quarterly Review of Biology*, 46(1), 35-57.
- Uscila, R. (2005). *Viktimologijos pagrindai*. Vilnius: NPLC, Mokslo aidai.
- Valickas, G., Justickis, V., & Čėsniënė, I. (2006). Teismo psichologinë ekspertizė Lietuvoje: dabartinė padėtis, problemos ir galimi jų sprendimo būdai. *Psichologija*, (33), 89-100.
- Vrij, A. (2008). *Detecting lies and deceit: The psychology of lying and the implications for professional practice* (2nd leid.). Chichester, West Sussex, England: John Wiley & Sons, Ltd.
- Wells, G. L., Olson, E. A. (2003). Eyewitness testimony. *Annual Review of Psychology*, 54(1), 277-295.
- Wildeman, J., Costelloe, M., & Schehr, R. (2011). Experiencing wrongful and unlawful conviction. *Journal of Offender Rehabilitation*, 50(7), 411-432.
- Yamagishi, T. (2005). Trust. Esantis G. Ritzer (Mont.), *Encyclopedia of social theory* (T. II, psl. 847-848). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Yamagishi, T. (2011). *Trust: The evolutionary game of mind and society*. New York, NY: Springer.
- Yamagishi, T., Yamagishi, M. (1994). Trust and commitment in the United States and Japan. *Motivation and Emotion*, 18(2), 129-166.
- Yamagishi, T., Kanazawa, S., Mashima, R., Terai, S. (2005). Separating trust from cooperation in a dynamic relationship: Prisoner's dilemma with variable dependence. *Rationality and Society*, 17(3), 175-308.
- Yamagishi, T., Kikuchi, M., Kosugi, M. (1999). Trust, gullibility, and social intelligence. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 145-161.

Santrauka

DARBO PAVADINIMAS: Pasitikėjimo, atsargumo ir patikimumo informacijos vaidmuo skirtingų parodymų patikimumo vertinimo sprendimams.

Atlikto kiekybinio tyrimo pagrindinis tikslas - ištirti pasitikėjimo ir atsargumo, asmens patikimumą nurodančios informacijos ir parodymų rūšies vaidmenį parodymų patikimumo vertinimui ir jų sąryšį. Imtį sudarė 384 Mykolo Romerio universiteto studentai. Tyrime buvo naudojamos pasitikėjimą ir atsargumą matuojančios skalės ir sukurti scenarijai. Visos nagrinėtos hipotezės buvo patvirtintos. Tyrimo rezultatai parodė, kad parodymų rūšies vaidmuo nustelbia kitų faktorių įtaką. Šis efektas yra ypač ryškus prisipažinimo parodymų atveju. Pasitikėjimo, atsargumo ir patikimumo informacijos vaidmuo parodymų patikimumo sprendimo formavimui yra matomas tik neigimo ir liudijimo atvejais.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: parodymų patikimumo vertinimas, pasitikėjimas, atsargumas, situacinis įtarumas, asmens patikimumas

Summary

TITLE: The role of trust, cautiousness and cues to trustworthiness in reliability assessment decisions for different types of testimonies

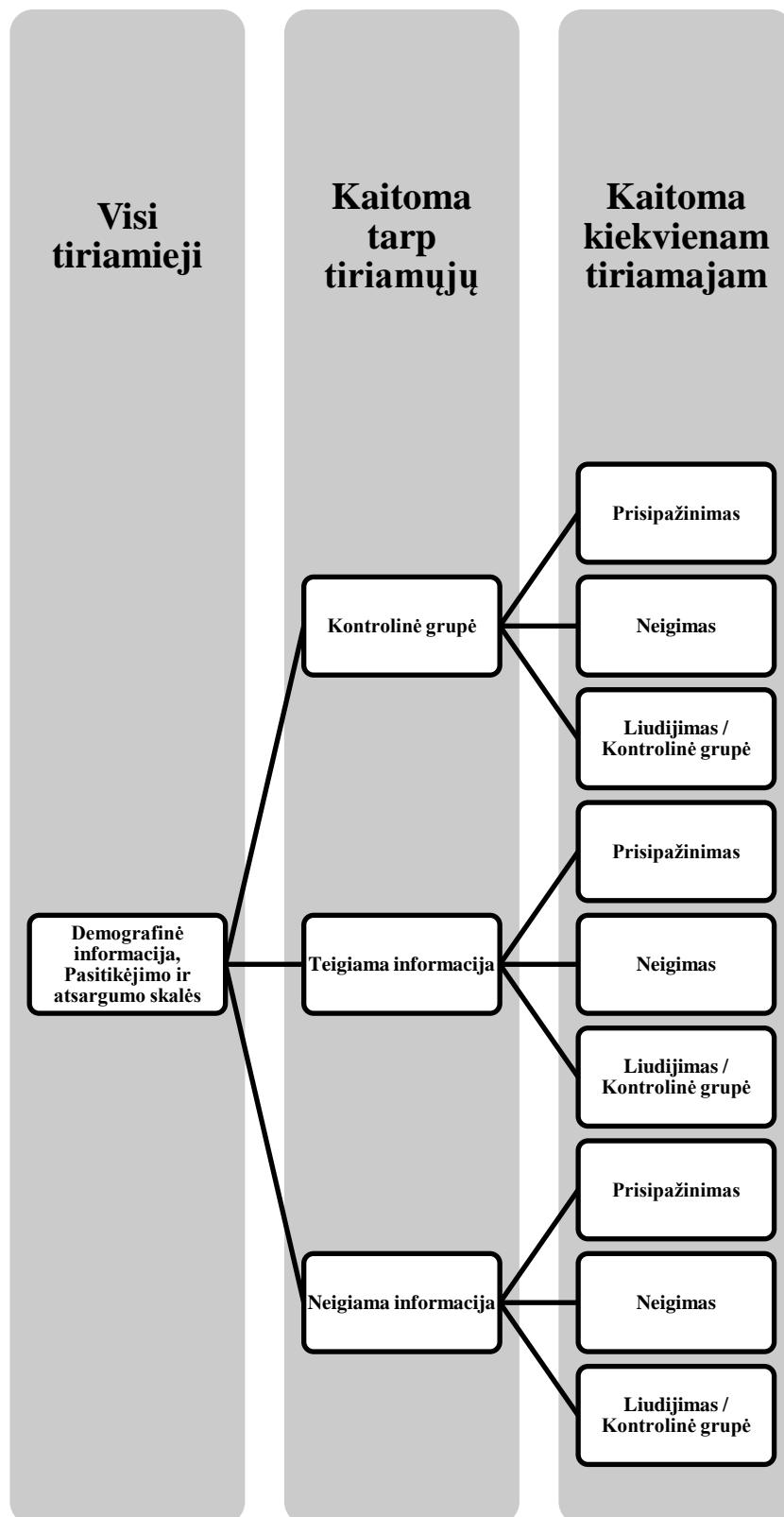
The main goal of conducted quantitative study was to explore the role of trust, cautiousness and cues to trustworthiness in reliability assessment decisions for different types of testimonies and their interrelationship. The sample consisted of 384 Mykolas Romeris university students. The study have used scales measuring trust and cautiousness and written scenarios. All examined hypotheses were supported. The results indicated that the role of testimony type overpowers contributions by all other factors. This effect is particularly strong in case of confession. The role of trust, cautiousness and cues to trustworthiness in reliability assessment decisions was seen only in case of denial and general testimony.

KEYWORDS: testimony reliability assessment, trust, cautiousness, situational suspiciousness, trustworthiness

Priedai

Priedas Nr. 1.

Tyrimo schema

Priedas Nr. 2

Informuoto sutikimo forma

Šis tyrimas yra atliekamas Julijos Švec, Teisės Psichologijos magistrantūros studentės.

INFORMUOTAS SUTIKIMAS DALYVAUTI TYRIME

Prašome atidžiai perskaityti prieš pradėdami atsakinėti į klausimus.

Jūs yra kviečiamas dalyvauti moksliniame tyrime, kuris nagrinėja požiūrį į civilinę visuomenę Lietuvoje. Šiame tyrime dalyvaus **Mykolo Romerio universiteto** studentai.

Sutikus dalyvauti tyrime, Jums reikės užpildyti **trumpą klausimyną** (13 teiginių), perskaityti **tris trumpus scenarijus** (4-6 sakiniai) bei atsakyti į **3 klausimus**, pasirenkant atsakymą. Užduotys bus pateikiamos atsitiktine tvarka ir nors jų atlikimo **laikas nėra ribojamas**, dauguma dalyvių atlieka juos maždaug per **10 minučių**. Visos reikalingos instrukcijos bus pateikiamos atskirai kiekvienai užduočiai.

Dalyvavimas šiame tyrime neturi jokios fizinės ar psichologinės rizikos, yra **savanoriškas ir anonimiškas**. Jūs turite teisę bet kuriuo metu iki tyrimo pabaigos nutraukti savo dalyvavimą jame. Pateikiamos užduotys **nevertina jokių intelektinių gebėjimų, neturi teisingų atsakymų**. Užduočių metu yra bandoma sužinoti **Jūsų požiūrį** į kasdienes dalykus. Todėl Jūsų dalyvavimas tyrime padės atskleisti Lietuvoje gyvenančių asmenų požiūrį.

Dalyvavimas šiame tyrime suteikia **galimybę laimėti** vieną iš kelių "**Akropolio**" **dovanų čekių**. Palikus savo elektroninio pašto adresą žemiau esančiame lange, Jūs busite įtrauktas į loteriją. Laimėtojai bus išrinkti atsitiktine tvarka ir apie jį bus pranešta elektroniniu paštu. Siekiant **užtikrinti anonimiškumą**, Jūsų elektroninio pašto adresas bus laikomas atskirai nuo tyrimo duomenų. Tyrimo metu surinkti duomenys bus saugomi ir naudojami tik moksliniais ir publikavimo tikslais.

Kilus klausimams dėl šio tyrimo arba norėdami sužinoti bendrus tyrimo rezultatus galite kreiptis į **Julija Švec** elektroniniu paštu **jusvec@stud.mruni.eu**.

Jeigu Jus sutinkate dalyvauti tyrime, galite pradėti atsakinėti į klausimus.

Elektroninio pašto adresas dalyvavimui loterijoje:

Toliau

Tyrimo baigiamasis žodis

Dėkojame už dalyvavimą šiame tyrime.

Jeigu Jus palikote savo elektroninio pašto adresą, apie laimėjimą bus pranešta pasibaigus duomenų rinkimo etapo laikui (2015 m. balandžio mėn.).

Šio tyrimo pagrindinis tikslas yra susijęs su vienu iš civilinės visuomenės bruožų - teisingumo užtikrinimu teisinėse ir teisėsaugos sistemose. Šis tyrimas nagrinėja parodymų patikimumo vertinimo problemą ir siekia ištirti vertintojo pasitikėjimo ir atsargumo bei asmens reputacijos įtaką įvairių parodymų rūšių patikimumo vertinimui.

Kilus klausimams dėl šio tyrimo arba norėdami sužinoti bendrus tyrimo rezultatus galite kreiptis į **Juliją Švec** elektroniniu paštu **jusvec@stud.mruni.eu**.

Priedas Nr. 3

Pasitikėjimo skalės teiginiai

- 1) *Dauguma žmonių iš esmės yra sąžiningi* (Most people are basically honest).
- 2) *Dauguma žmonių yra patikimi* (Most people are trustworthy).
- 3) *Dauguma žmonių yra iš esmės geri ir malonūs* (Most people are basically good and kind).
- 4) *Dauguma žmonių pasitiki kitais* (Most people are trustful of others).
- 5) *Aš pasitikiu kitais* (I am trustful).
- 6) *Dauguma žmonių atlygins geriu, jai kiti jais pasitiki* (Most people will respond in kind when they are trusted by others).

Atsargumo skalės teiginiai

- 1) *Kad ir ką sakdami, daugumai žmonių viduje nepatinka stengtis padėti kitiems* (No matter what they say, most people inwardly dislike putting themselves out to help others).
- 2) *Žmonės visada domisi tik savo gerove* (People are always interested only in their own welfare).
- 3) *Šioje visuomenėje yra daug veidmainių* (There are many hypocrites in this society).
- 4) *(Apverčiamas) Šioje visuomenėje žmogus neturi nuolat bijoti, kad bus apgautas* (In this society, one does not need to be constantly afraid of being cheated).
- 5) *Žmogus gali išvengti bėdų darant prielaidą, kad visi žmonės turi ydingą bruožą* (One can avoid falling into trouble by assuming that all people have a vicious streak).
- 6) *Žmonės dažniausiai nepasitiki kitais tiek, kiek jie patys sako* (People usually do not trust others as much as they say they do).
- 7) *Šioje visuomenėje žmogus turi būti budrus, nes kitaip, kad nors gali tavimi pasinaudoti* (In this society, one has to be alert or someone is likely to take advantage of you).

Priedas Nr. 2

Scenarijai

Kontrolinė grupė:

- **Audrius**, studentas iš Lietuvos, keliaudamas tris naktis viešėjo viešbutyje Londone. Viešbutyje buvo labai daug žmonių, todėl norėdamas išsiregistruoti iš viešbučio, Audrius turėjo ilgai laukti eilėje. Sulaukus savo eilės ir išsiregistravus, Audrius pastebėjo, kad jam buvo nuskaičiuoti pinigai tik už vieną naktį. Matant, kaip užsiėmę yra visi viešbučio darbuotojai, Audrius suprato, kad jeigu jis pats nepraneš apie šią klaidą, tai viešbučio darbuotojai niekada to nepastebės.
  - Kokia yra tikimybė, kad Audrius praneš viešbučio darbuotojams apie šią klaidą?

- **Vytautas** ką tik baigė pietauti kavinėje. Prieš apmokant sąskaitą, jis nuėjo į tualetą nusiplauti rankas. Apmokėjęs sąskaitą grynais, padavėja atidavė Vytautui gražą. Paskaičiavęs Vytautas pastebėjo, kad padavėja gražino jam perdaug pinigų. Padavėja nepastebėjo savo klaidos ir Vytautas žino, kad panorėjęs jis gali netrukdomas išeiti iš kavinės su tais pinigais.
  - Kokia yra tikimybė, kad Vytautas praneš padavėjai apie šią klaidą?

- **Jonas** ką tik nusipirko naują kompiuterį. Parvažiavęs namo, jis suprato, kad pardavėjas atsitiktinai suteikė Jonui papildomą garantiją, už kurią reikėjo mokėti atskirai. Žinodamas, kad visi dokumentai jau pasirašyti, Jonas supranta, kad parduotuvė turės teikti nurodytą papildomą garantinį aptarnavimą nepriklausomai nuo to ar jis už tai sumokėjo.
  - Kokia yra tikimybė, kad Jonas praneš parduotuvei apie šią klaidą?

Teigiama informacija:

- **Audrius**, studentas iš Lietuvos, keliaudamas tris naktis viešėjo viešbutyje Londone. Viešbutyje buvo labai daug žmonių, todėl norėdamas išsiregistruoti iš viešbučio, Audrius turėjo ilgai laukti eilėje. **Belaukdamas, Audrius leido seneliui atsistoti į eilę prieš jį.** Sulaukus savo eilės ir išsiregistravus, Audrius pastebėjo, kad jam buvo nuskaičiuoti pinigai tik už vieną naktį. Matant, kaip užsiėmę yra visi viešbučio darbuotojai, Audrius suprato, kad jeigu jis pats nepraneš apie šią klaidą, tai viešbučio darbuotojai niekada to nepastebės.

- Kokia yra tikimybė, kad Audrius praneš viešbučio darbuotojams apie šią klaidą?
- **Vytautas** ką tik baigė pietauti kavinėje. Prieš apmokant sąskaitą, jis nuėjo į tualetą nusiplauti rankas. **Grįžtant prie staliuko Vytautas pastebėjo ant grindų suglamžytą popierių ir išmetė jį į šiukšliadėžę.** Apmokėjus sąskaitą grynais, padavėja atidavė Vytautui gražą. Paskaičiavęs Vytautas pastebėjo, kad padavėja grąžino jam perdaug pinigų. Padavėja nepastebėjo savo klaidos ir Vytautas žino, kad panorėjęs jis gali netrukdomas išeiti iš kavinės su tais pinigais.
- Kokia yra tikimybė, kad Vytautas praneš padavėjai apie šią klaidą?
- **Jonas** ką tik nusipirko naują kompiuterį. **Važiuojant iš parduotuvės savo mašinoje, Jonas leido skubančiam vairuotojui įvažiuoti į sankryžą prieš jį.** Parvažiavęs namo, jis suprato, kad pardavėjas atsitiktinai suteikė Jonui papildomą garantiją, už kurią reikėjo mokėti atskirai. Žinodamas, kad visi dokumentai jau pasirašyti, Jonas supranta, kad parduotuvė turės teikti nurodytą papildomą garantinį aptarnavimą nepriklausomai nuo to ar jis už tai sumokėjo.
- Kokia yra tikimybė, kad Jonas praneš parduotuvei apie šią klaidą?

Neigiama informacija:

- **Audrius**, studentas iš Lietuvos, keliaudamas tris naktis viešėjo viešbutyje Londone. Viešbutyje buvo labai daug žmonių, todėl norėdamas išsiregistruoti iš viešbučio, Audrius turėjo ilgai laukti eilėje. **Vietoje to, kad atsistotų į eilės pabaigą, Audrius įsiterpė į eilę prieš kitus žmonės.** Sulaukus savo eilės ir išsiregistravęs, Audrius pastebėjo, kad jam buvo nuskaičiuoti pinigai tik už vieną naktį. Matant, kaip užsiėmę yra visi viešbučio darbuotojai, Audrius suprato, kad jeigu jis pats nepraneš apie šią klaidą, tai viešbučio darbuotojai niekada to nepastebės.
- Kokia yra tikimybė, kad Audrius praneš viešbučio darbuotojams apie šią klaidą?
- **Vytautas** ką tik baigė pietauti kavinėje. Prieš apmokant sąskaitą, jis nuėjo į tualetą nusiplauti rankas. **Grįžtant prie staliuko Vytautas išmetė iš savo kišenės šiukšles ant kavinės grindų.** Apmokėjus sąskaitą grynais, padavėja atidavė Vytautui gražą. Paskaičiavęs Vytautas pastebėjo, kad padavėja grąžino jam perdaug pinigų. Padavėja nepastebėjo savo klaidos ir Vytautas žino, kad panorėjęs jis gali netrukdomas išeiti iš kavinės su tais pinigais.
- Kokia yra tikimybė, kad Vytautas praneš padavėjai apie šią klaidą?

- **Jonas** ką tik nusipirko naują kompiuterį. **Važiuojant iš parduotuvės savo mašinoje, Jonas nepraleido lėtai važiuojančios mašinos ir lenkdamas ją sudarė avarinę situaciją.** Parvažiavęs namo, jis suprato, kad pardavėjas atsitiktinai suteikė Jonui papildomą garantiją, už kurią reikėjo mokėti atskirai. Žinodamas, kad visi dokumentai jau pasirašyti, Jonas supranta, kad parduotuvė turės teikti nurodytą papildomą garantinį aptarnavimą nepriklausomai nuo to ar jis už tai sumokėjo.
  - Kokia yra tikimybė, kad Jonas praneš parduotuvei apie šią klaidą?

Parodymų kontekstas:

- Dabar vyras yra policijos nuovadoje dėl šiuo metu tiriamo įvykio nesusijusio su prieš tai buvusia situacija. **Kalbėdamas su pareigūnais, vyras pateikia prisipažinimą ir priima kaltę dėl šiuo metu tiriamo įvykio.**
- Dabar vyras yra policijos nuovadoje dėl šiuo metu tiriamo įvykio nesusijusio su prieš tai buvusia situacija. **Kalbėdamas su pareigūnais, vyras neigia, kad yra kaltas dėl šiuo metu tiriamo įvykio.**
- Dabar vyras yra policijos nuovadoje dėl šiuo metu tiriamo įvykio nesusijusio su prieš tai buvusia situacija. **Kalbėdamas su pareigūnais, vyras pasakoja viską ką žino apie šiuo metu tiriamą įvykį.**

Scenarijų pateikimo pavyzdys

Vytautas ką tik baigė pietauti kavinėje. Prieš apmokant sąskaitą, jis nuėjo į tualetą nusiplauti rankas. Grįžtant prie staliuko Vytautas išmetė iš savo kišenės šiukšles ant kavinės grindų. Apmokėjęs sąskaitą grynais, padavėja atidavė Vytautui gražą. Paskaičiavęs Vytautas pastebėjo, kad padavėja gražino jam per daug pinigų. Padavėja nepastebėjo savo klaidos ir Vytautas žino, kad panorėjęs jis gali netrukdomas išeiti iš kavinės su tais pinigais.

Kokia yra tikimybė, kad Vytautas praneš padavėjai apie šią klaidą?

Dabar vyras yra policijos nuovadoje dėl šiuo metu tiriamo įvykio nesusijusio su prieš tai buvusia situacija. Kalbėdama su pareigūnais, vyras pateikia prisipažinimą ir prisiima kaltę dėl šiuo metu tiriamo įvykio.

Kokia yra tikimybė, kad jo parodymais galima pasitikėti?

Kaip Jums atrodo, kas yra labiau tikėtina?

- Vyras šiuo metu meluoja
- Vyras šiuo metu sako tiesą

Priedas Nr. 5*1 lentelė. Bendro pasitikėjimo ir atsargumo skalių teiginių aprašomoji statistika*

	Vidurkis	Standartinis nuokrypis	N
P1.	4.19	1.465	384
P2.	4.01	1.518	384
P3.	4.74	1.340	384
P4.	4.27	1.413	384
P5.	4.49	1.632	384
P6.	4.80	1.446	384
A1.	3.79	1.708	384
A2.	4.99	1.564	384
A3.	5.39	1.445	384
A4 (apverstas)	3.97	1.818	384
A5.	4.43	1.537	384
A6.	4.50	1.590	384
A7.	5.84	1.285	384

2 lentelė. Ištrauktų faktorių svoriai prieš teiginių pašalinimą naudojant įstrižą pasukimą

	Faktoriaus svoris	
	1	2
P1	.724	
P2	.711	
P3	.637	
P5	.596	-.142
P6	.567	
P4	.493	.108
A4 (apverstas)	-.349	.213
A2		.511
A3	-.302	.501
A1	-.135	.499
A7	-.180	.479
A6	.220	.332
A5	.131	.239

3 lentelė. Ištrauktų faktorių svoriai po teiginių pašalinimo naudojant įstrižą pasukimą

	Faktoriaus svoris	
	1	2
P1	.721	
P2	.675	
P3	.613	-.105
P5	.586	
P6	.563	-.153
P4	.514	.102
A2		.561
A3	-.144	.560
A1		.521
A7		.518

Priedas Nr. 6

1 lentelė. Bendro pasitikėjimo ir atsargumo skalių vidurkių aprašomoji statistika

		Statistika	Paklaida
Pasitikėjimas	Vidurkis	4.4167	.05253
	Mediana	4.5000	
	Dispersija	1.060	
	Standartinis nuokrypis	1.02945	
	Minimumas	1.50	
	Maksimumas	7.00	
	Atstumas	5.50	
	Tarpkvartilinis atstumas	1.50	
	Asimetrija	-.277	.125
	Ekscesas	-.307	.248
	Atsargumas	Vidurkis	5.00326
Mediana		5.00000	
Dispersija		1.074	
Standartinis nuokrypis		1.036140	
Minimumas		1.750	
Maksimumas		7.000	
Atstumas		5.250	
Tarpkvartilinis atstumas		1.500	
Asimetrija		-.340	.125
Ekscesas		-.270	.248

2 lentelė. *Scenarijų situacinio įtarumo įverčių aprašomoji statistika*

		Statistika	Paklaida
Scenarijus 1	Vidurkis	41.76	1.444
	Mediana	40.00	
	Dispersija	800.804	
	Standartinis nuokrypis	28.298	
	Minimumas	0	
	Maksimumas	100	
	Atstumas	100	
	Tarpkvartilinis atstumas	43	
	Asimetrija	.250	.125
	Ekscesas	-.973	.248
Scenarijus 2	Vidurkis	47.52	1.436
	Mediana	50.00	
	Dispersija	791.409	
	Standartinis nuokrypis	28.132	
	Minimumas	0	
	Maksimumas	100	
	Atstumas	100	
	Tarpkvartilinis atstumas	45	
	Asimetrija	.038	.125
	Ekscesas	-1.018	.248
Scenarijus 3	Vidurkis	35.58	1.345
	Mediana	31.00	
	Dispersija	694.829	
	Standartinis nuokrypis	26.360	
	Minimumas	0	
	Maksimumas	100	
	Atstumas	100	
	Tarpkvartilinis atstumas	40	
	Asimetrija	.456	.125
	Ekscesas	-.563	.248

3 lentelė. Parodymų patikimumo tikimybių įverčių aprašomoji statistika

		Statistika	Paklaida
Prisipažinimas	Vidurkis	64.41	1.293
	Mediana	66.50	
	Dispersija	642.066	
	Standartinis nuokrypis	25.339	
	Minimumas	0	
	Maksimumas	100	
	Atstumas	100	
	Tarpkvartilinis atstumas	36	
	Asimetrija	-.588	.125
	Ekscesas	-.135	.248
	Neigimas	Vidurkis	49.08
Mediana		50.00	
Dispersija		486.080	
Standartinis nuokrypis		22.047	
Minimumas		0	
Maksimumas		100	
Atstumas		100	
Tarpkvartilinis atstumas		21	
Asimetrija		-.059	.125
Ekscesas		.091	.248
Liudijimas		Vidurkis	59.06
	Mediana	51.50	
	Dispersija	496.523	
	Standartinis nuokrypis	22.283	
	Minimumas	0	
	Maksimumas	100	
	Atstumas	100	
	Tarpkvartilinis atstumas	28	
	Asimetrija	-.277	.125
	Ekscesas	-.039	.248

4 lentelė. *Dichotominio parodymų patikimumo vertinimo sprendimų dažnis prisipažinimo, neigimo ir liudijimo atvejais*

	Prisipažinimas	Neigimas	Liudijimas
Meluoja	87	174	105
Sako tiesą	297	210	279
Bendras asmenų skaičius	384	384	384

5 lentelė. *Pasitikėjimo ir atsargumo tarpusavio koreliacija*

		Pasitikėjimas	Atsargumas
Pasitikėjimas	Koreliacijos koeficientas	1.000	-.280**
	p	.	.000
	N	384	384
Spearman'o rho	Koreliacijos koeficientas	-.280**	1.000
	p	.000	.
	N	384	384

** . Koreliacija statistiškai reikšminga 0,01 lygyje.

6 lentelė. *Situacinio įtarumo įverčio ir parodymų patikimumo tikimybių įverčių tarpusavio koreliacija*

		Situacinio įtarumo įvertis	Prisipažinimas	Neigimas	Liudijimas
Spearman'o rho	Situacinio įtarumo įvertis	1.000	.127*	.348**	.292**
	Koreliacijos koeficientas	.	.013	.000	.000
	p	384	384	384	384
	N				

*. Koreliacija statistiškai reikšminga 0,05 lygyje.

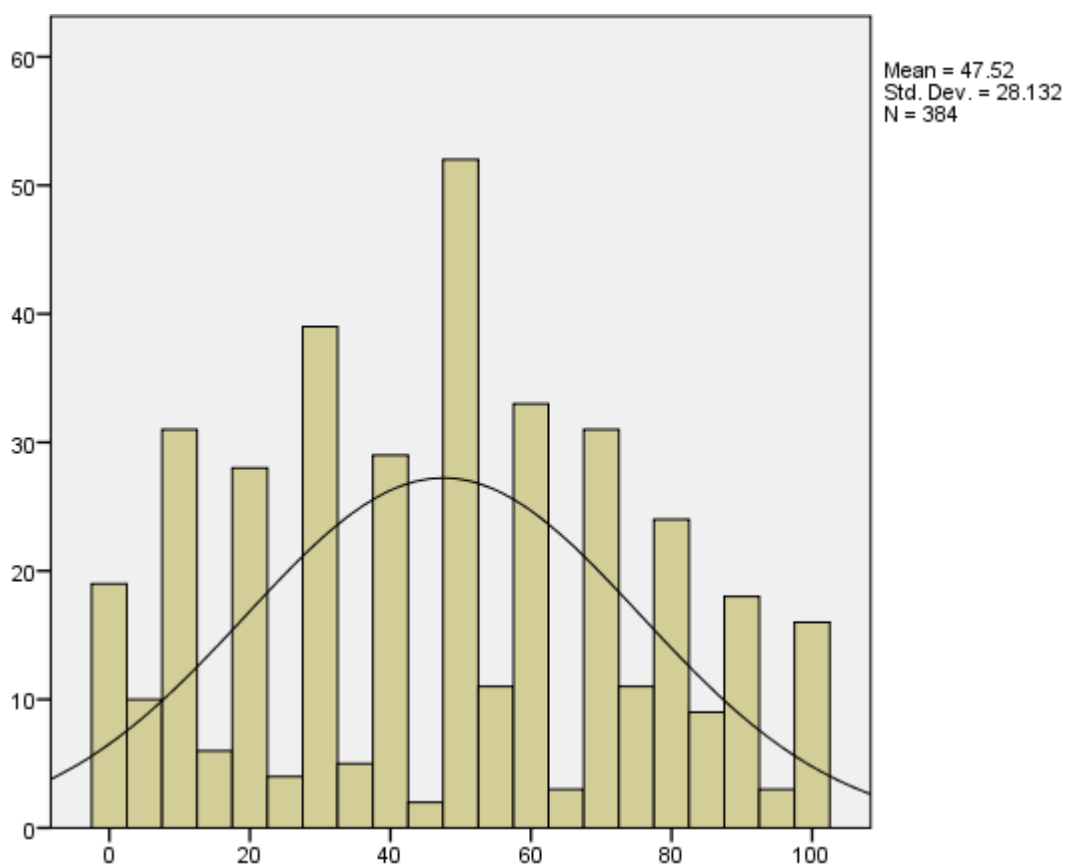
** . Koreliacija statistiškai reikšminga 0,01 lygyje.

7 lentelė. Situacinio įtarumo įverčio ir parodymų patikimumo dichotominių vertinimų taškinė biserijinė koreliacija

		Prisipažinimas	Neigimas	Liudijimas
Situacinis įtarumas	r_{pb}	.075	.206**	.165**
	p	.144	.000	.001
	N	384	384	384

** . Koreliacija statistiškai reikšminga 0,01 lygyje.

1 pav. 2 scenarijaus situacinio įtarumo įverčių dažnių histograma su normalaus pasiskirstymo kreive